

De SP

Beroepsrevolutionairen in de jaren negentig

Jan Smale
Van Slingelandtstraat 128
9716 GR Groningen
studentnummer: 0726281

begeleiding: drs. H. Wedman

‘We moeten blij zijn dat er nog één partij is die de autoriteiten af en toe aan de broek trekt. Over die straffe cultuur moet je je pas druk gaan maken als de partij twintig Kamerzetels heeft.’

Derk Sauer, oud-hoofdredacteur van Nieuwe Revu in HP/De Tijd van 12 april 1991. Toen steunlid van de SP, nu uitgever in Moskou en multimiljonair.

De SP

Beroepsrevolutionairen in de jaren negentig

Een onderzoek naar restanten van marxisme-leninisme en democratisch centralisme in de Socialistische Partij van de jaren 1990.

Doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Groningen 1998

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. De geschiedenis van de SP	8
2. Het marxisme-leninisme en het democratisch centralisme	14
3. Veranderingen in de organisatie van de SP	16
4. Compact en gezellig	23
5. Conflicten in afdelingen: waarom actieve leden de SP verlaten	27
6. Geen kritiek, geen jongerenorganisatie	36
7. Folders, folders en nog eens folders	38
8. Politieke standpunten	41
9. Een generatiekloof tussen oude rotten en nieuwlichters	45
Conclusie	46
Gebruikte literatuur en bronnen	49
Bijlagen	51

Inleiding

Januari 1998 verscheen in de Volkskrant een artikel over een partij die campagne voert met de leus ‘Stem tegen’, maar intern niet met kritiek zou kunnen omgaan. In de partij zouden functies zo opgestapeld worden, dat een groepje van nog geen twintig partijbonzen bijna alle macht zou hebben. Onervaren en jonge afdelingen moeten veel te snel aan raadsverkiezingen deelnemen, staat in het bericht, waardoor raadsleden de partij de rug toe keren en hun zetel behouden. Het artikel betrof de Socialistische Partij (SP).¹

De SP kwam aan het begin van de jaren zeventig voort uit de maoïstische oppositie in de CPN. Sinds de SP bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1974 in Oss en Nijmegen enkele zetels in de wacht sleepte, is de partij alleen maar gegroeid, zowel in zetel- als ledenaantal. Momenteel is de SP de enige partij in Nederland die een echte ledengroei doormaakt.

Tot 1977 was de SP een echte kaderpartij van revolutionairen die met Mao’s Rode Boekje in de hand keihard werkten aan een socialistische omwenteling in Nederland. In dat jaar kwamen er ‘steunleden’ bij: mensen die geen zin hadden om dag en nacht met de SP in de weer te zijn, maar die de partij wel financieel bijstonden en soms ook actief waren.

De SP beroept zich er op de enige partij te zijn die echt weet wat er onder de ‘gewone mensen’ leeft. Dit heeft zijn oorsprong in de maoïstische periode van de SP, die eind jaren zeventig ten einde liep. Mao had namelijk bevolen dat de revolutionairen zich onder het volk moesten begeven, en kennis moesten nemen van haar wensen. De wil van het volk moest vervolgens worden omgesmeed tot handzame beginselen. Ook nu nog heeft de SP het over ‘parlementair werk’ en, minstens zo belangrijk, ‘buitenparlementaire actie’: de wijken in, de straat op.

Toen in 1989 de Berlijnse muur viel, was de SP nog een marxistisch-leninistische partij. Daar kwam in 1991 op papier een eind aan: op het vijfde congres zwoer de partij het marxisme-leninisme af, inclusief haar organisatiemodel, het democratisch centralisme. Dit model gaat uit van eenheid en discipline in de partijgelederen, en stelt hoge eisen aan de leden.

Vlak voor dit congres stapten in het SP-bolwerk Vlaardingen twee raadsleden uit de vijfde fractie. Zij vonden dat fractievoorzitter Remi Poppe zich opstelde als een dictator. Sindsdien heeft de SP het tij niet weten te keren: ook in 1994 en 1997 verlieten raadsleden de partij, en vooral dit jaar is sprake van een kleine uittocht uit raadsfracties: in zeven afdelingen verlieten raadsleden de partij.

Tot 1995 was de SP alleen in de Staten van haar geboortegrond Noord-Brabant met één zetel vertegenwoordigd. In dat jaar kwamen er elf statenleden bij, verspreid over zeven provincies. In 1996 verliet een Statenlid in Noord-Holland de partij en afgelopen zomer volgde, met veel rumoer, het Groningse statenlid Sjon Lammerts. In de media sprak hij van ‘stalinistische kaders’ en ‘marxistische principes’.²

Dit alles doet bij mij de vraag opkomen in hoeverre het congres van 1991 werkelijk met de oude beginselen brak. De vraag die ik in deze scriptie stel is dan ook:

¹ *De Volkskrant*, 26 januari 1998.

² *NRC Handelsblad*, 14 juli 1998 en *Reformatie Dagblad*, 16 juli 1998.

Heeft de Socialistische Partij in 1991 werkelijk afscheid genomen van het marxisme-leninisme en het democratisch centralisme als organisatiemodel of zijn daarvan in de partij nog overblijfselen te vinden?

Het onderzoek gaat terug tot 1 januari 1989, omdat de partij in dat jaar, na teleurstellend verlopen Tweede-Kamerverkiezingen, besloot de interne organisatie aan te passen. Globaal eindpunt is het vertrek uit de SP, afgelopen zomer, van Sjon Lammerts.

Om mijn vraagstelling te beantwoorden heb ik een aantal deelvragen geformuleerd:

1. Welke veranderingen heeft de SP sinds 1991 in haar organisatie aangebracht?
2. Welk effect hebben deze veranderingen gehad? **(hoofdstuk 3)**
3. In hoeverre hebben de SP'ers van het eerste uur nog macht in de partij?
4. In hoeverre is er in de partij sprake van het stapelen van functies? Spelen familie- en vriendschapsbanden een rol bij het verdelen van functies? **(hoofdstuk 4)**
5. Waarom stappen raadsleden, statenleden en afdelingsbestuurders op als lid van de SP? Waarom gebeurt dat vooral dit jaar? En heeft het vertrek van deze mensen veranderingen in de partij bewerkstelligd? **(hoofdstuk 5)**
6. In hoeverre is er in de SP sprake van een open en vrije uitwisseling van informatie en opinies?
7. Waarom heeft de partij geen jongerenorganisatie? **(hoofdstuk 6)**
8. Hoe en in welke mate gaan leden van de SP met elkaar om?
9. Hoe groot is de druk op leden om zich actief voor de partij in te zetten? **(hoofdstuk 7)**
10. Hoe hebben de politieke standpunten van de SP zich sinds 1989 ontwikkeld?
11. Is de SP ingegaan op het failliet van het communisme in Oost-Europa en de voormalige Sovjetunie?
12. Waarom heeft de SP het maoïsme nooit veroordeeld? **(hoofdstuk 8)**
13. Ontstaat er een generatiekloof in de SP?
14. Zijn het vooral nieuwe of oude leden die de laatste jaren zijn opgestapt? **(hoofdstuk 9)**

Vraag 8 moet niet verkeerd worden opgevat: ze wordt gesteld omdat aan het opstappen van leden uit de SP niet alleen zakelijke, maar soms ook persoonlijke geschillen ten grondslag liggen. De laatste twee vragen houden verband met een hypothese van Gerrit Voerman, hoofd van het aan de Rijksuniversiteit Groningen verbonden Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). Volgens Voerman brengt de snelle ledengroei van de SP een risico met zich mee. De arbeiders van de SP krijgen in toenemende mate gezelschap van onderwijzers, medici en studenten: nieuwkomers die zich misschien wel eens niet zo gemakkelijk in de strakke partijstructuur zullen schikken. Een vergelijkbare toestroom, begin jaren tachtig, van nieuwe leden in de CPN functioneerde bij deze partij als een slijptzwam, en was uiteindelijk mede oorzaak van de ondergang van de partij. Dit is voor de SP niet onvermijdelijk maar ook niet uit te sluiten, denkt Voerman.³

³ G. Voerman, 'Snelle groei SP heeft risico's', *de Volkskrant*, 16 februari 1998.

Over de SP zijn slechts enkele wetenschappelijke artikelen geschreven; Gerrit Voerman bereidt momenteel het eerste boek over de partij voor. De vraag die ik in deze scriptie stel komt in het merendeel van deze artikelen wel aan de orde, maar is nog niet voldoende beantwoord. Omdat de SP geen openbaar archief heeft, is de collectie van het DNPP de grootste toegankelijke bron over de SP, maar deze bood niet voldoende informatie voor het beantwoorden van mijn vraagstelling. Daarom heb ik mede via interviews met ex-leden geprobeerd een antwoord op mijn vraag te vinden. Bijna alle genoemde deelvragen heb ik aan hen voorgelegd. Ik heb mij hierbij beperkt tot uit de partij gestapte (afdelings)bestuurders en raads- en statenleden, omdat ik verwachtte van deze oud-leden meer informatie te kunnen krijgen dan van ex-SP'ers die niet of minder actief in de partij zijn geweest. Nadeel hierbij is wel dat al deze mensen een negatieve ervaring met de SP hebben gehad. Aan de andere kant is het niet echt doenlijk om aan SP-leden te vragen of zij wel eens een kritische noot mogen laten horen.

Vervolgens heb ik Tiny Kox, secretaris van de SP, gesproken. Het was niet mogelijk om alle kritiek aan hem voor te leggen. Het principe van hoor en wederhoor is dan ook niet altijd toegepast. Ik heb geprobeerd dit probleem zo goed mogelijk te ondervangen door voorzichtig te zijn met het trekken van conclusies naar aanleiding van uitspraken van ex-leden, en een naar mijn oordeel overtuigend aantal van tien ex-leden uit verschillende plaatsen in het land te interviewen. Vanaf het eerste hoofdstuk zullen de geïnterviewden aan het woord komen. In bijlage 1 worden deze personen nader geïntroduceerd (zie p.).

Naast interviews heb ik gebruik gemaakt van artikelen in kranten en opiniebladen en SP-uitgaven: het partijblad de Tribune, congresstukken, beginsel- en verkiezingsprogramma's en de website van de partij. Enkele ex-leden voorzagen mij daarnaast van interne brieven.

Na een overzicht van de geschiedenis van de partij en een hoofdstuk over het marxisme-leninisme en het democratisch centralisme, ga ik over tot het behandelen van de deelvragen in de volgorde zoals ze hierboven genoemd zijn. In de conclusie worden de deelvragen bijeengebracht.

Hoofdstuk 1

De geschiedenis van de SP

Het conflict dat begin jaren zestig tussen de communistische grootmachten China en de Sovjetunie ontstond, vormde de aanleiding voor het oprichten van de SP. De Sovjetunie, het eerste land waar het marxisme-leninisme het tot staatsvorm had geschopt, voelde zich meer en meer bedreigd door het orthodoxe China, dat sinds 1949 communistisch was. Bij monde van voorzitter Mao leverde de Volksrepubliek hevige kritiek op de destalinisatiepolitiek van Chroesjtsjov. De Russen waren bang dat zij hun leidende positie in de communistische wereldgemeenschap wel eens zouden kunnen verliezen.⁴

Natuurlijk moest links Nederland in dit conflict een standpunt innemen. De CPN maakte geen duidelijke keuze tussen Mao of Chroesjtsjov, en besloot na jarenlange trouw aan Moskou een onafhankelijke koers te gaan varen. Dit was niet naar de zin van de preciezen in deze partij: zij vonden dat de CPN zich voortaan op Peking moest richten. Binnen de partij ontstonden verschillende maoïstische splintergroepjes, en twee daarvan besloten in 1965 samen te gaan onder de naam Marxistisch-Leninistisch Centrum Nederland (MLCN). Deze groep kwam door opeenvolgende roeyementen van haar aanhangers in toenemende mate buiten de CPN te staan.

Dit MLCN, de organisatorische voorloper van de SP, trok eind jaren zestig steeds meer studenten, waardoor de in het nauw gedreven arbeiders zich afscheidden. Januari 1970 besloot het restant van de leden de werkzaamheden voort te zetten onder de naam Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland (marxistisch-leninistisch), de KENml. Met de oprichting van deze organisatie begint de geschiedenis van de SP, alhoewel de naam 'Socialistische Partij' pas in oktober 1972 werd aangenomen.⁵ De SP was namelijk zowel theoretisch als praktisch gezien de voortzetting van de KENml. Het verschil tussen enerzijds MLCN en anderzijds KENml en SP werd gevormd door de toepassing van Mao's principe van de massa-lijn, wat alleen door de laatste twee werd uitgevoerd. Dit principe komt er kortgezegd op neer dat de revolutionairen kennis moeten nemen van de wensen van het volk, deze moeten omsmeden tot handzame beginselen, die vervolgens weer onder het volk verspreid moeten worden. Volgens Mao had het Chinese volk vooral behoefte aan een verbetering van haar levensomstandigheden. De KENml'ers zagen deze noden ook in Nederland, en gingen dan ook actie voeren voor o.a. betere woonomstandigheden en hogere lonen. Zij brachten elk van dit soort deelbelangen onder bij een aparte organisatie, de zogenaamde massa-organisaties. Van deze organisaties, die door de SP werden voortgezet, bestaan nu alleen nog de medische centra (huisartsenpraktijken) in Oss en Zoetermeer, bemand door SP-artsen.

De overgang van KENml naar SP verliep niet zonder problemen. Wederom verschilden studenten en arbeiders van mening, ditmaal over de juiste uitleg van Mao's massa-lijn. Terwijl de studenten vooral belang hechtten aan een revolutionaire voorhoede, vonden de

⁴ Voor de periode tot 1986 is dit hoofdstuk grotendeels gebaseerd op: G. Voerman, 'De "Rode Jehova's"'. Een geschiedenis van de Socialistische Partij', *Jaarboek 1986 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1987) 124-150.

⁵ In 1993 veranderde de SP haar naam van 'Socialistische Partij' in 'Socialistische Partij'.

arbeiders van de latere SP dat juist de wil van het volk als leidraad moest dienen. Opnieuw vond er een splitsing plaats; als enige partij zou de SP dit versplinteringsproces onder de Nederlandse maoïsten overleven.

In 1974 stelde de SP op haar tweede congres het beginselprogramma vast. Daarin baseerde de partij zich onverkort op het marxisme-leninisme, aangevuld met het maoïsme. De socialistische maatschappij kon alleen bereikt worden via een gewelddadige revolutie, zo dacht de SP. Niettemin nam de SP in datzelfde jaar zitting in de gemeenteraden van Oss en Nijmegen, met respectievelijk drie en twee zetels. De SP verdedigde deze stap met de argumenten dat de gemeenteraad gebruikt kon worden voor socialistische propaganda, om buitenparlementaire acties te ondersteunen, van binnenuit te knagen aan de burgerlijke democratie en, uiteraard, de stem van het volk te laten horen.

In de eerste bestaansjaren van de partij was het lidmaatschap bepaald niet vrijblijvend. Leden, eenmaal de politieke *screening* (het kandidaat-lidmaatschap) doorgekomen, waren verplicht scholingen te ondergaan, moesten de deuren langs met het partijblad en werden geacht de strijd voor het socialisme boven alles te laten prevaleren. Het was voor SP-leden niet gemakkelijk om buiten de partij sociale contacten te onderhouden.

Halverwege de jaren zeventig begon er wat te veranderen in de SP. Geleidelijk aan onteedde de partij zich van een aantal leerstellingen van Mao, waaronder het leerstuk van de gewelddadige revolutie. Tegelijkertijd verzoende de SP zich voorlopig met het parlementaire systeem. De SP wilde voortaan in de pas lopen met de opvattingen van 'de mensen'.

Om meer leden te krijgen werd in 1977 het 'ondersteunend lidmaatschap' ingevoerd. Deze leden waren niet verplicht actief deel te nemen aan het werk voor de partij, en hoefden minder contributie te betalen dan de kaderleden. De steunleden kregen nauwelijks zeggenschap: tegelijkertijd verschoof op lokaal niveau de besluitvorming van de afdelingsvergadering naar de 'politieke werkvergadering', waar alleen kaderleden werden toegelaten. In 1977 werden verder vrijwel alle massa-organisaties opgeheven, omdat het met de teleurstellend verlopen Kamerverkiezingen van dat jaar niet was gelukt om via deze organen kiezers te mobiliseren. Hiervoor in de plaats kwamen de lokaal georganiseerde Hulp- en Informatiediensten, waar mensen terecht kunnen met allerlei vragen en problemen. Tiny Kox zegt dat de SP die activiteiten 'gewoon anders ging benoemen'.⁶ In 1994 begon de partij met de gratis 'SP-alarmlijn in de Tweede Kamer' iets dergelijks op landelijk niveau.

Aan het begin van de jaren tachtig was de 'demaïsatie' voltooid. Dat de laatste herinnering aan Mao, de uit het Rode Boekje afkomstige ondertitel van de Tribune 'durf te strijden, durf te winnen', in 1980 geschrapt werd, noemt Voerman hiervoor symbolisch.⁷ De omslag werd volgens Kox vooral ingegeven door de buitenlandse politiek van China, waar geen touw meer aan vast te knopen was. Dat was voor de SP een koude douche: omdat de Sovjetunie in de ogen van China niet meer het rechte pad bewandelde, zou de NAVO nu een bondgenoot zijn. Het ANC, gesteund door de Russen en de SP, diende opeens bestreden te worden. 'Dat was het einde van onze korte liaison met China', zegt Kox.

⁶ De uitspraken van Tiny Kox werden, tenzij anders vermeld, gedaan tijdens een door mij op 27 oktober 1998 afgenomen interview.

⁷ Voerman, 'Rode Jehova's', 136.

In het begin van de jaren tachtig kwam de SP met haar stellingnames over feminisme en gastarbeid op een negatieve manier in het nieuws. De partij had in een tweetal brochures geprobeerd om over deze onderwerpen de mening van het volk vast te leggen. In 'Arbeidersvrouw en feminisme' (1980) beweerde de SP dat de Nederlandse vrouw van eenvoudige komaf niets op had met deze beweging: zij voelde zich niet door haar man onderdrukt, maar door haar werkgever. De SP veroordeelde het feminisme dan ook: dat leidde alleen maar af van de klassenstrijd. Daarmee geconfronteerd zei partijleider Jan Marijnissen in 1995: 'Ik heb het feminisme altijd een kleinburgerlijke beweging gevonden. (...) Gelijkberechtiging van man en vrouw: uitstekend. Maar 'de' vrouw opzetten tegen 'de' man: bah, onzin.'⁸

In 'Gastarbeid en kapitaal' (1983) schreef de SP -wederom namens het volk- dat er een einde moest komen aan de onduidelijke situatie waarin gastarbeiders zouden verkeren. De SP stelde een verplichte keuze voor: daadwerkelijk integreren in en aanpassen aan de Nederlandse samenleving, of remigreren naar het land van herkomst. Gebeurde er niets, dan zouden de gastarbeiders volgens de SP een groep tweederangsburgers worden. Hierover zei Marijnissen in 1996: '...We waren gewoon te vroeg met die nota. Wij probeerden op een oprechte manier een links antwoord op de Centruumpartij te geven, maar dat was haaks op de tijdgeest. Er groeiden vragen in bepaalde volkswijken, maar heel links Nederland liep daar omheen, zei dat het om "latente racisten" ging.'⁹

Na in 1989 weer geen zetel in de Tweede Kamer behaald te hebben, besloot de partij de interne organisatie aan te passen. Dat kreeg zijn beslag op het congres van 1991: de partij nam afstand van het marxisme-leninisme en besloot de steunleden de status van 'gewoon lid' te geven.¹⁰

Ook ging de SP hard aan een landelijk imago werken. Dat werd geprobeerd door de acties van het lokale naar een landelijk niveau te tillen, stukken te schrijven voor de opiniepagina's van kranten en, nog meer dan voorheen, de PvdA aan te vallen. In advertenties in landelijke kranten hekelde de partij het bezuinigingsbeleid van toenmalig minister van financiën Wim Kok. Geholpen door de crisis waarin de PvdA in 1994 verkeerde, wist de SP met de leus 'Stem tegen, Stem SP' een deel van de oude arbeidersaanhang van de PvdA ertoe te bewegen SP te stemmen. Jan Marijnissen en Remi Poppe kwamen als eerste SP'ers in de Tweede Kamer.

Een andere oorzaak van dit succes was het opgaan van de CPN in GroenLinks, dat zich op welvarender kiezers dan de SP richt. Zo was de SP de meest serieuze linkse arbeiderspartij geworden, veel groter dan de radicale splinters NCPN (Nieuwe Communistische Partij Nederland) en SAP (Socialistische Arbeiderspartij).¹¹ Volgens Ruud Koole, schrijver van een standaardwerk over de Nederlandse politieke partijen, was de belangrijkste oorzaak van het succes van de SP het feit dat de partij met geen woord meer over het communisme repte, en zich presenteerde als een gewone, linkse partij.¹²

⁸ F. van der Linden, "Soms denk ik: nou jij, Jan. Maar hoe?", *Nieuwe Revu*, 22 oktober 1995, 45.

⁹ M. de Zwart, "Niks dan last en ruggespraak", *de Volkskrant*, 27 juli 1996.

¹⁰ Zie hoofdstuk 3.

¹¹ G. Voerman en W. van Schuur, 'David en Goliath? Over de SP en de PvdA', *Socialisme & Democratie* jg. 52 (1995) nr. 2, 86.

¹² R. Koole, *Politieke partijen in Nederland. Ontstaan en ontwikkeling van partijen en partijstelsel* (Utrecht 1995) 269.

In 1995 drong de SP door tot de Eerste Kamer: Jan de Wit werd de eerste SP-senator. Drie jaar later stapte hij over naar de Tweede Kamer, waar de SP haar zetelaantal uitbreidde naar vijf. Alleen in het Europees Parlement is de partij nog niet vertegenwoordigd.

De alsmaar groeiende SP

Het aantal leden

Tot 1977 was de SP een partij met enkel kaderleden. In 1971 zou de partij 200 leden hebben gehad. Vier jaar later had de partij volgens Voerman hooguit 1400 leden, anderen schatten het op 550 leden in 1976. Toen de SP een jaar later het steunlidmaatschap invoerde, claimde de partij 12.000 leden te hebben. In 1986 zouden het er weer 10.000 geweest zijn. Kox zegt dat in die tijd het ledenaantal niet goed vast te stellen was, omdat elke afdeling haar eigen ledenadministratie bijhield: 'De ene afdeling noemde je al steunlid wanneer je een aardige jongen was, en de andere pas als je de contributie betaalde.'

Vlak voor het congres van 1991 zou de SP 15.000 steunleden hebben gehad. Kox schat het aantal kaderleden in 1991 op 600, maar zegt daarbij 'er misschien wel met 200 naast te zitten'. Dit aantal betekent volgens hem maar weinig: 'In de ene afdeling zal een klein clubje hebben gezeten, in een andere afdeling hadden ze er al veertig mensen omheen verzameld die op dezelfde manier het werk uitvoerden.'

Omdat niet alle steunleden de overstap naar het lidmaatschap maakten, groeide de SP tot 1994 met slechts een paar honderd leden. Daarna zette een snelle stijging in. Aan het begin van dit jaar had de SP bijna 22.000 leden, en op 5 mei werd het 25.000ste lid ingeschreven. Daarmee is de SP qua grootte de vierde partij van het land, na CDA, PvdA en VVD.

Lid zijn van de SP kost slechts dertig gulden per jaar. Volgens P. van der Steen heeft de SP haar grote ledenaantal vooral te danken aan de acties op lokaal niveau, waarbij leden worden geworven.¹³ Kox zegt dat een groot deel van de leden actief is. Ex-leden plaatsen kritische kanttekeningen bij het aantal leden, de manier waarop ze geworven worden en de mate waarin ze actief zijn. Zo zegt Henk de Vries dat de SP-afdeling Groningen ongeveer duizend leden heeft, maar dat dit allemaal 'slapende' leden zijn. 'Het kleine groepje dat het werk moet doen staat elke dag paraat.'¹⁴ Andre Kortland ergert zich aan een passage uit het beleidsplan 'De eerste weg links', waarin de SP zich het volgende voorneemt: 'In de komende periode:

- gaan we op weg naar 25.000 leden in 1999 en daarmee naar de positie van vierde partij van het land in ledental;
- gaan we elk jaar een lid-werft-lid-campagne voeren;
- houden we in het begin van elk jaar een landelijke ledenwerfcampagne;

¹³ P. van der Steen, 'De doorbraak van de "gewone mensen"-partij. De SP en de Tweede-Kamerverkiezingen van 1994', *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1995) 178.

¹⁴ De uitspraken van Henk de Vries werden gedaan tijdens een door mij op 6 oktober 1998 afgenomen interview.

- voeren onze afdelingen daarnaast een eigen permanente campagne om mensen de kans te geven SP-lid te worden.’¹⁵

Kortlands ergernis is begrijpelijk: deze drang om leden te winnen oogt inderdaad enigszins obsessief.

Kortland, die in Zoetermeer onder andere actief was in de Hulp- en Informatiedienst, zegt hierover: ‘De gehele hulpdienst is opgestapt. Het was een soort eilandje binnen de afdeling Zoetermeer. De oude kern was er niet in vertegenwoordigd, dus daar werd wel gepraat en naar nieuwe wegen gezocht. We weigerden om mensen die daar kwamen lid te maken. Ik wilde elke schijn van belangenverstrengeling en misbruik van machtsposities vermijden. Dat is een van de aanleidingen geweest voor een hele hoop ellende in de afdeling. Er werd gezegd: “die hulpdienst is er niet zo maar, die is er om leden te maken”.’¹⁶ Henk de Vries vindt de hulpdienst ‘heel mooi’: ‘Echt, ze doen heel veel voor mensen.’ Aan de andere kant is het volgens hem een verkapte ledenwerving: ‘Op het moment dat mensen bij de SP komen, zitten ze vaak in de nood. Die mensen zijn heel makkelijk te beïnvloeden. Op een zwak moment ga je ze lid maken.’

Ook de lid-werft-lid-campagne moet het ontgelden. Cees Witte: ‘Als iemand een lid werft, krijgen ze allebei zo’n trui met een tomaat erop. Die kost vijftwintig gulden, dan kóóp je die leden. Aan het eind van het jaar hebben die mensen de contributie niet betaald, en dan worden ze weer afgevoerd. Dan hebben ze zagezegd 20.000 leden, maar in januari schonen ze het op en dan vallen er 4.000 af.’

Herman Rammers en Herman Kamst zeggen dat de SP ook alle abonnees op de Tribune meetelt. Rammers: ‘Ik ken toevallig een abonnee in Amsterdam-Noord, die is raadslid voor de VVD.’¹⁷ Kamst: ‘De Tribune wordt door menigeeen graag gelezen, en bij de SP kun je ook abonnee worden. Maar ze schrijven ze wel op als lid. Zo lijkt het alsof de SP ontzettend veel leden heeft.’¹⁸

Zetels in gemeenteraden en provinciale staten

Uit figuur 1 blijkt duidelijk dat de SP, sinds zij in 1974 voor het eerst aan verkiezingen deelnam, gestaag gegroeid is. Daarbij wist de partij een eenmaal verworven positie in de gemeenteraad doorgaans te behouden of uit te breiden.

¹⁵ *De eerste weg links. Taken van de SP in de komende tijd* (congres 1996) 11.

¹⁶ De uitspraken van Andre Kortland werden gedaan tijdens een door mij op 1 oktober 1998 afgenomen interview.

¹⁷ De uitspraken van Cees Witte en Herman Rammers werden gedaan tijdens door mij op 1 oktober 1998 afgenomen interviews.

¹⁸ De uitspraken van Herman Kamst werden gedaan tijdens een door mij op 28 september 1998 afgenomen interview.

Figuur 1: Zetels behaald bij gemeenteraadsverkiezingen

	aantal	procentuele toename	percentage fracties dat bij verkiezingen zetels verloor
1974	5		
1978	9	80 %	0 %
1982	22	144 %	0 %
1986	42	91 %	17 %
1990	73	74 %	4 %
1994	140	92 %	13 %
1998	223	59 %	16 %

Bron: website van de SP. Deelraadszetels in Amsterdam en Rotterdam zijn meegeteld. Percentages zijn afgerond. Bij de derde kolom is uitgegaan van het aantal fracties dat de SP vóór de verkiezingen had.

In 1994 werd de SP in vier gemeenten de grootste partij: Schijndel, Boxtel, Vlaardingen en Doesburg. Maar in geen van deze plaatsen nam de SP deel aan het college van B en W. Dat brak de partij een jaar later op: in het SP-bolwerk Boxtel, waar tussentijdse verkiezingen werden gehouden, daalde de partij van vijf zetels in de oude raad naar slechts één zetel in de nieuwe raad. Door een crisis in het college van Oss wist de SP zich in 1996 te revancheren. Sinds de zomer van dat jaar maakt de SP er deel uit van het college, een positie die de partij na de verkiezingen van 1998 heeft weten te continueren.¹⁹ Ook in de nabij gelegen plaatsen Schijndel en Uden levert de SP nu wethouders. In Boxtel wist de SP in 1998 één zetel te heroveren.

Van 1987 tot 1995 was de SP alleen in de Staten van Noord-Brabant met één zetel vertegenwoordigd. Bij de verkiezingen van 1995 behaalde de partij twaalf zetels in zeven provincies.

¹⁹ G. Voerman, 'Snelle groei SP heeft risico's', *de Volkskrant*, 16 februari 1998.

Hoofdstuk 2

Het marxisme-leninisme en het democratisch centralisme

‘De partijorganisatie van de SP is gebaseerd op het leninistische principe van het democratisch-centralisme’, schreef Voerman in 1986.²⁰ In dit hoofdstuk ga ik in op de theorieën van Lenin, in het volgende hoofdstuk wordt beschreven in hoeverre deze door de SP in praktijk werden gebracht.

Theorie

Lenins interpretatie van het marxisme kwam in de beginjaren van deze eeuw tot stand. Zijn visie op de rol van de partij ontwikkelde hij in een polemiek met de economen, een rivaliserende groep binnen dezelfde sociaal-democratische beweging als waar Lenin ook toe behoorde. De economen geloofden dat op zeker moment de strijd van de arbeidersklasse spontaan zou beginnen. Zij zagen de partij daarom niet zozeer als leider, maar als een orgaan van de arbeiders.

In het boek *Wat te doen?* keerde Lenin zich tegen deze zienswijze. Volgens Lenin is voor het slagen van de revolutie één zaak essentieel: het theoretisch bewustzijn van de revolutionairen, een bewustzijn dat niet bij de arbeiders aanwezig is. Arbeiders zijn niet in staat om zelfstandig de tegenstelling tussen hun eigen klasse en het bestaande maatschappelijk systeem te ontdekken. Sociaal-democratisch bewustzijn moet hen door de revolutionairen worden bijgebracht. Om een omwenteling tot stand te brengen moet de partij dus niet als orgaan, maar als voorhoede, leider van de arbeiders optreden. Die voorhoede moet voornamelijk uit beroepsrevolutionairen bestaan.

Dat Lenin aan de arbeiders geen sociaal-democratisch bewustzijn toeschreef, betekende niet dat hij hen niet in de partij wilde hebben. De partij moest juist zoveel mogelijk uit arbeiders bestaan, want van intellectuelen had hij geen hoge dunk. Het is dan ook niet de intelligentsia, maar de partij die in het bezit is van het socialistische bewustzijn. Lenin hoopte dat de beroepsrevolutionairen de belichaming van het idee van partijdigheid zouden worden, en niets anders. Het belang van de partij moest voorop staan, andere belangen telden niet.

Omdat de partij langs wetenschappelijke weg het juiste theoretische bewustzijn heeft verkregen, beschikt zij ook over het proletarische bewustzijn. Het maakt daarbij niet uit wat de wensen van het volk zijn, of wat het volk van de partij vindt. De partij weet altijd precies wat het volk wil en wat het beste voor haar is. De partij is daarom onafhankelijk van de arbeidersklasse, en moet hoogstens proberen haar steun te verwerven. Deze gedachtengang wordt ook wel ‘wetenschappelijk socialisme’ genoemd. Mao’s massa-lijn wijkt hier in theorie van af.

Ondanks het feit dat op wetenschappelijke wijze slechts één absolute waarheid kan worden verkregen, vond Lenin het wel begrijpelijk dat er binnen de partij verschillende standpunten konden ontstaan. Maar wenselijk vond hij dat niet: er kon immers maar één visie de juiste zijn.

²⁰ Voerman, ‘Rode Jehova’s’, 140.

Op het tweede congres van de sociaal-democratische beweging, gehouden in de zomer van 1903 in Brussel en Londen, vulde Lenin deze theorie van de partij verder aan. Een geschilpunt op dit congres waren de voorwaarden die aan het lidmaatschap gesteld moesten worden. In tegenstelling tot o.a. Martov, die van leden ‘werk onder controle en de leiding van de partijorganisaties’ verwachtte, eiste Lenin van leden een ‘persoonlijke deelname aan een van de partijorganisaties’. Lenin vreesde dat anders iedereen zich maar lid van de partij zou kunnen noemen. Dan zou de eenheid, de discipline en de controle binnen de partij wegvallen, en zou de partij niet meer ‘van bovenaf’ maar ‘van onderop’ georganiseerd zijn. Gecentraliseerde actie was dan niet meer mogelijk. Lenins visie op de partij was tegenovergesteld: strenge lidmaatschapsvoorwaarden, een straffe discipline en een machtige partijleiding. Voor dit standpunt tekende zich gaandeweg het congres een meerderheid af: de bolsjewieken.²¹

De Russische praktijk

Na de oktoberrevolutie van 1917 werd door het Tweede Congres van Sovjets een Raad van Volkscommissarissen’ benoemd, waarin zowel bolsjewieken als linkse socialisten-revolutionairen zitting hadden. In november werden er verkiezingen gehouden voor een Grondwetgevende Vergadering, die door de bolsjewieken verloren werden. Daarop lieten zij de Constituanten eenmaal bijeenkomen, om haar vervolgens te ontbinden. Rusland zou geen parlementaire democratie, maar een sovjetdemocratie worden. Dit hield in dat er een sterk getrappt kiesrecht kwam en dat de macht steeds meer in de top van de partij werd geconcentreerd. Congressen werden zo af en toe wel gehouden, maar waren een farce. Tussen de congressen door had in theorie het Centraal Comité de macht, maar in de praktijk werd dit orgaan beheerst door slechts enkele leden. Al voor Lenins dood in 1924 had zich het driemanschap van Stalin, Kamenev en Zinovjev gevormd, dat de organisatie van de partij vrijwel volledig beheerste. Steeds meer partijfunctionarissen werden benoemd in plaats van gekozen. In 1920 besloot het tiende partijcongres het vormen van fracties binnen de partij te verbieden.²² Drie jaar later kwam een groep van ongeveer vijftig communisten in verzet. Zij eisten het herstel van de democratie in de partij, maar durfden niet het fractieverbod aan de kaak te stellen. Halverwege de jaren twintig kwam het driemanschap ten einde en trok Stalin geleidelijk alle macht naar zich toe.²³

²¹ L. Kolakowski, *Geschiedenis van het marxisme* deel 2 (Utrecht 1980) 446-477.

²² Kolakowski, *Geschiedenis van het marxisme*, 562.

²³ J.W. Bezemer, *Een geschiedenis van Rusland. Van Rurik tot Brezjnev* (3e druk; Amsterdam 1988) 225-255.

Hoofdstuk 3

Veranderingen in de organisatie van de SP

Op het vierde congres van 1987 verbond de SP zich aan radicale beginselen. Zo baseerde de partij zich op het wetenschappelijk socialisme, en moest vrijheid van kritiek en discussie het in de democratisch-centralistische partijorganisatie opnemen tegen discipline en eenheid. ‘Hoe brengen we het volk naar de overwinning?’, vroeg de SP zich af. Het antwoord: ‘Daartoe moet de SP vakkundig alle draden van het verzet tot een koord vlechten dat sterk genoeg is om het kapitalisme aan op te hangen.’²⁴

Het congres van 1987 nam tevens statuten aan. November 1989 toog Jan Marijnissen naar een Rotterdamse notaris om die statuten te laten vastleggen. Hieruit komt het volgende beeld naar voren.

Het hoogste orgaan in de SP was het congres, gevormd door de kaderleden. Op het congres werd de politieke lijn vastgesteld en het partijbestuur gekozen, dat uit minimaal zeven en maximaal elf leden bestond. Niet bepaald was hoe vaak het congres bijeen moest komen. Dit lag ter beoordeling aan de partijraad, tussen de congressen door het hoogste orgaan. De partijraad kwam tenminste vijf keer per jaar bijeen, en bestond uit de zeven bestuursleden en de voorzitters van de afdelingen.

Van kaderleden werd een actieve inzet voor de partij geëist. Zo waren zij verplicht de door hun afdeling georganiseerde vergaderingen en scholingsbijeenkomsten te bezoeken. Naast kaderleden kende de partij steunleden, van wie alleen verlangd werd dat zij contributie betaalden. Statutair gezien hadden zij geen enkele invloed.

In de afdeling kozen de kaderleden uit hun midden een afdelingsbestuur, waarvan de voorzitter ook zitting had in de districtsvergadering, een bestuurslaag boven de afdelingen. Ook hier kozen de leden uit hun midden een bestuur, bestaande uit een voorzitter en een secretaris.²⁵

De voorstellen om deze statuten te wijzigen staan beschreven in een congresstuk dat opmerkelijk genoeg de titel ‘Wat te doen?’ draagt. De belangrijkste wijziging van het congres van 1991 betrof de eisen die aan het lidmaatschap werden gesteld. Deze voorwaarden, die in 1989 nog officieel waren vastgelegd, verdwenen na het congres uit de statuten, en ook het kandidaat-lidmaatschap werd afgeschaft.²⁶ Uit een brief die het partijbestuur na het congres aan de afdelingsvoorzitters stuurde, blijkt dat van actieve leden nog wel verwacht werd dat zij het belang van de partij voorop zouden stellen.²⁷

Tegelijkertijd werd het steunlidmaatschap afgeschaft, waardoor de steunleden volwaardig lid konden worden. Te weinig steunleden maakten deze stap uit eigen beweging, vond de congrescommissie. Steunleden die ‘per se’ niet lid wilden worden,

²⁴ *Beginselen van de Socialistische Partij* (1987).

²⁵ Statuten van de SP (vastgelegd in 1989).

²⁶ Statuten van de SP (1994) en Van der Steen, ‘De doorbraak van de “gewone mensen”-partij’, 175.

²⁷ Zie bijlage 2.

konden zich inschrijven als donateur of Tribune-abonnee.²⁸ In de genoemde brief van het partijbestuur worden de afdelingsvoorzitters aangespoord de steunleden te gaan bezoeken, en daarbij omzichtig te werk te gaan. ‘De overgrote meerderheid van onze huidige steunleden voelt zich nu al lid van de partij. (...) We gaan dus niet op pad om die mensen lid te maken, want dat zijn ze al.’ Het was echter niet de bedoeling om deze zienswijze plompverloren mee te delen: ‘Ten overvloede wijzen we er nogmaals op dat de invalshoek daarbij niet het kongres moet zijn, maar het feit dat de afdeling contact wil houden met haar leden. Gewoon een gesprek van mens tot mens over de politiek en de partij.’

Wie lid ‘bleef’, kreeg voortaan toegang tot de afdelingsvergadering, waar bestuur, gemeenteraadsfractie en congresdelegatie worden gekozen. Per dertig leden wordt één SP’er naar het congres afgevaardigd. Op de afdelingsvergaderingen, die ten minste eenmaal per jaar gehouden moeten worden, moet het afdelingsbestuur verantwoording afleggen over het gevoerde beleid. Eens in de twee maanden moest het afdelingsbestuur daarvan verslag doen aan het partijbestuur. Op het congres van 1996 werd deze termijn verkleind naar eens per maand.

Ook op districtsniveau veranderde het een en ander. Voor de verkiezing van een districtsbestuur konden vanaf 1991 de besturen van de bij een district aangesloten afdelingen kandidaten voordragen, waarna de districtsvergadering besloot. Dit districtsbestuur bestond vóór het congres van 1991 uit minimaal twee leden, na het congres kon het uit één lid, de districtsvoorzitter, bestaan. Uit hoofde van zijn functie had deze voortaan automatisch zitting in het partijbestuur. Op het congres van 1996 werd besloten de districtsvoorzitter (de aanduiding districtsbestuur verdween toen) door alle tot een district behorende afdelingsbestuurders te laten kiezen.²⁹

Vóór 1991 kon alleen het congres wijzigingen in de statuten en het huishoudelijk reglement aanbrengen, nu mag ook de partijraad dat doen. Er werd in de partijraad een systeem van gewogen stemmen ingevoerd, waarbij de grootte van de afdeling het aantal stemmen bepaalt, terwijl de bestuursleden ieder één stem hebben. ‘Indien nodig’ wordt van dit systeem gebruik gemaakt. Pas na het congres van 1991 begon de partijraad met een agenda en notulen te werken.³⁰ In ‘Wat te doen?’ nam de partij zich nog voor met ‘zo min mogelijk papier’ te werken.

Het partijbestuur werd op het congres van 1991 beduidend groter: dertien leden werden in het bestuur gekozen, het minimum werd bepaald op negen. Daarnaast namen de tien districtsvoorzitters zitting in het partijbestuur. Eens per drie weken is er een vergadering, het dagelijks bestuur vergadert wekelijks. Het zittende partijbestuur stelt op het congres een nieuw bestuur voor. In 1996 konden ook afdelingen kandidaten voordragen. Enkele afdelingen maakten hier gebruik van, maar geen van deze kandidaten werd daadwerkelijk gekozen.³¹

Tenslotte werd in 1991 bepaald dat congressen ten minste eens per vijf jaar gehouden moesten worden. In 1996 werd besloten hier eens per drie jaar van te maken, en de partijraad de mogelijkheid te geven deze termijn met een jaar te verlengen.³²

²⁸ *Wat te doen?* (congres 1991) 2 en 6.

²⁹ ‘Wijzigingen van de statuten’ (congres 1996).

³⁰ *Verslag van het bestuur van de Socialistische Partij over de periode tussen het vijfde congres (1991) en het zesde congres (1996)* (Rotterdam 1995) 9.

³¹ ‘Voorstellen van anderen inzake kandidaten nieuwe partijbestuur’ (congres 1996).

³² ‘Wijzigingen van de statuten’ (congres 1996).

Het congres van 1996 en de afdeling Amsterdam-Noord

Wellicht gesteund door de wetenschap zich in de RAI op vertrouwde grond te bevinden, had de afdeling Amsterdam-Noord dertien wijzigingsvoorstellen op het beleidsplan 'De eerste weg links' ingediend, terwijl de overige vier afdelingen die amendementen hadden ingediend tezamen op zes voorstellen kwamen. Hoeveel afdelingen de SP toen had, en hoeveel er op het congres vertegenwoordigd waren, is niet precies bekend. Juni 1995 stopte de SP met het vermelden van alle afdelingen in de Tribune. Toen, een jaar voor het congres, had de SP 107 afdelingen, waarvan een aantal in oprichting zal zijn geweest. De helft hiervan was vertegenwoordigd in gemeenteraden.

Bijna alle voorstellen van de afdeling Amsterdam-Noord werden op advies van het partijbestuur afgewezen, waaronder het idee om het lidmaatschap van het partijbestuur tot drie jaar te beperken.³³

Het effect van de veranderingen

Het beginselprogramma van 1987 is niet meer van kracht. Hiervoor in de plaats is in 1991 'Handvest 2000' gekomen, een geschrift waarin de SP uiteenzet aan welke eisen een socialistische samenleving minimaal zou moeten voldoen. Verwijzingen naar Marx, Lenin of Mao zijn hier niet meer in terug te vinden, en ook de theorie van het wetenschappelijk socialisme wordt niet meer genoemd.³⁴

Wat gebeurde er met het democratisch centralisme? In geen congresstuk of Tribune-artikel meldt de SP hier afstand van te nemen. Ook de belangrijkste verandering, het verwijderen uit de statuten van de strenge eisen die aan het lidmaatschap werden gesteld, haalt niet de interne publiciteit. Wel werd benadrukt dat actieve leden nog steeds geacht werden het belang van de partij voorop te stellen. Volgens ex-leden heeft de culturomslag nog niet plaatsgevonden.

Het was voor Lenin een van de belangrijkste kenmerken van de partij dat er strenge lidmaatschapsvoorwaarden waren, want zonder die eisen zouden eenheid en discipline snel wegvallen. Dit is een aspect van het democratisch centralisme dat de SP op papier overboord heeft gezet. Ook het kandidaat-lidmaatschap werd afgeschaft, zodat de steunleden die lid 'bleven' meteen dezelfde rechten kregen als de voormalige kaderleden. Kox zegt dat de meeste steunleden zichzelf al vóór het congres als lid beschouwden, wat wordt beaamd door Toon de Vries.³⁵ Volgens Kortland is het een naamskwestie geweest: 'Ze kregen stemrecht, maar daar hield het ook mee op.'

Ook het elk jaar bijeenroepen van minimaal één algemene ledenvergadering op afdelingsniveau lijkt een belangrijke verandering. Toon de Vries, die van 1982 tot 1998 SP-lid was, zegt dat die vergaderingen vroeger helemaal niet nodig waren. Na het congres van 1991 moest de SP volgens hem een vergadercultuur opbouwen: 'Ik denk dat pas de laatste vier jaar de effecten daarvan te zien zijn geweest.'

³³ 'Wijzigingsvoorstellen vanuit de afdelingen' (congres 1996).

³⁴ Zie hoofdstuk 8.

³⁵ De uitspraken van Toon de Vries werden gedaan tijdens een door mij op 30 september 1998 afgenomen interview.

De ervaringen met de afdelingsvergadering zijn wisselend. Edwin Vergers zegt er wel op aangedrongen te hebben zulke vergaderingen bijeen te roepen, maar kreeg de handen er niet voor op elkaar.³⁶ Ook in de afdeling Amsterdam-Noord werden deze vergaderingen niet gehouden, zegt Witte: 'Daar was gewoon geen tijd voor, zoveel folders kregen we hier.' De afdeling Zoetermeer organiseerde ze wel, maar Kortland is er niet positief over: 'Afdelingsvergaderingen zijn vaak heel strak geregisseerd. Vantevoren krijg je nooit stukken, hooguit de onderwerpen. Op zulke vergaderingen presenteert de voorzitter met veel bombarie het nieuwe ledenaantal, en als er weer een zoveelste honderdtal gepasseerd is, dan wordt zo iemand in de bloemetjes gezet. Discussie is uitgesloten.'

In Groningen werd volgens Lammerts wel eenmaal per jaar een ledenvergadering gehouden, maar ook niet veel vaker. Wie als Groningse SP'er niet in het afdelingsbestuur zit, moet voor vergaderingen verder niet bij de SP zijn, zegt hij. 'Wil je geen werkpaard zijn, dan mag je ook niet meebeslissen.'³⁷ Henk de Vries beaamt dit: 'De inbreng van de gewone leden is nihil. Dat geldt eigenlijk ook voor het afdelingsbestuur. Beleid wordt gemaakt door Peter Verschuren.'³⁸

Kortland, die lid van het afdelingsbestuur in Zoetermeer was, vertelt dat in 1994 de maandelijkse bestuursvergadering de voorzitter een paar maanden lang niet goed uitkwam. Er werd daarom niet vergaderd, waarop Kortland samen met anderen zelf een vergadering in het Zoetermeerse partijgebouw bijeen riep. De afdelingsvoorzitter was daar op dat moment ook. 'Toen brak de pleuris uit', zegt Kortland. 'Het idéé. Als de voorzitter beslist dat de vergadering niet door hoeft te gaan, dan moet je je daar als medebestuurleden toch bij neerleggen?'

Het kiezen van het afdelingsbestuur en de gemeenteraadsfractie lijkt niet altijd naar behoren te verlopen. Zo was Vergers als afdelingsvoorzitter van Haarlem lid van de partijraad, hoewel hij nooit officieel gekozen was.³⁹ De wijze waarop in Zoetermeer de lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1998 werd samengesteld, was voor Kortland een van de aanleidingen om op te stappen.⁴⁰

Door afdelingen vaker rapporten te laten vervaardigen, lijkt het partijbestuur de greep op de afdelingen te hebben willen versterken. Volgens Kox werd dit ingegeven door de snelle groei van de partij.

De uitbreiding van de groep leden die de districtsvoorzitter mag kiezen, heeft volgens Lammerts weinig om het lijf gehad. Hij zegt dat Theo Bakker, die na het congres van 1996 districtsvoorzitter in Groningen werd, alleen door de afdelingsvoorzitters is gekozen.

De Partijraad

Dat de partijraad officieel de statuten en het huishoudelijk reglement mag wijzigen, is volgens Kox een wassen neus: 'Het is nooit de bedoeling geweest dat de partijraad dat

³⁶ De uitspraken van Edwin Vergers werden gedaan tijdens een door mij op 11 oktober 1998 afgenomen interview.

³⁷ De uitspraken van Sjon Lammerts werden, tenzij anders vermeld, gedaan tijdens een door mij op 25 september 1998 afgenomen interview.

³⁸ Verschuren is voorzitter van de SP-fractie in de Groningse gemeenteraad.

³⁹ Interview met Edwin Vergers.

⁴⁰ Zie hoofdstuk 5.

zou doen. Ik denk ook dat niemand dat goed zou vinden.’ Na het congres van 1996 is hier dan ook niets in veranderd.

De vergaderingen van de partijraad zijn besloten. In de Volkskrant legt Jan Marijnissen uit waarom: ‘..Als je serieus meent dat kritiek en vrijuit spreken mogelijk moeten zijn, zonder directe repercussies voor de partij als geheel, de volgende dag in de kranten, moet je opletten hoe je de interne democratie organiseert. Ik vrees echt dat mensen dan hun kritiek in de wandelgangen gaan uiten. Er zitten bij de SP veel mensen die weinig ervaring hebben, die misschien bang zijn hun mond open te doen.’⁴¹

Over dit laatste zijn ex-leden het met Marijnissen eens. Lammerts: ‘Als je de capaciteiten van veel mensen in de partijraad vergelijkt met die van Jan Marijnissen... dat is een verschil tussen hemel en aarde.’ Witte beaamt dit: ‘Het partijbestuur bereidt de partijraad voor. Dat betekent dat zij al dingen uitgevoerd hebben, en daar moet dan over gestemd worden. Dan zit iedereen “ja” te knikken, want een heleboel mensen begrijpen dat allemaal niet. Dat zijn de meest simpele zielen vaak. Het zijn mensen die aan de onderkant van de samenleving zitten. De top van de partij kan dat wel bedwingen.’

Otto Heininga hoorde wel eens van Hans van Rossem (de fractie- en afdelingsvoorzitter met wie hij uit de SP stapte) hoe de partijraad in z’n werk ging: ‘Er is een voorstel van het bestuur, en dan mag de zaal stemmen. Wanneer een deel van de zaal z’n hand niet opsteekt, zegt de voorzitter vanaf het podium: “het is wel de bedoeling dat we allemaal voorstemmen.” Zo wordt daar gewerkt.’⁴²

Vergers, die zelf lid van de partijraad was: ‘Je zat er alleen maar om aan te horen wat het kader besloten had.’ De Haarlemmer wilde nog wel eens wat zeggen in de partijraad. Hoe dat werkt? ‘Je mag niet zomaar interrumperen, je moet vantevoren aangeven wat je standpunt is. Het bestuur bekijkt of dat standpunt enigszins door de beugel kan, en dan zeggen ze of je al dan niet mag interrumperen. Wanneer het mag, hebben ze daar natuurlijk over nagedacht en proberen ze je interruptie zo snel mogelijk ondersteboven te gooien. Het draait dan uit op een hoofdelijke stemming, en dan blijft men net zo lang doorvragen totdat iedereen z’n hand heeft opgestoken. Dat vond ik een beetje eng eigenlijk.’

‘Indien nodig’ gebruikt de partijraad een systeem van gewogen stemmen, staat in het bestuursverslag over de periode 1991-1996. Nodig is het niet vaak, zegt Vergers: ‘Over het algemeen wisten ze de feeststemming zo te verhogen dat iedereen enthousiast vóór stemde.’

Het partijbestuur

Dat het partijbestuur in 1991 werd uitgebreid van 7 naar 23 leden, had volgens Kox vooral praktische redenen: ‘Dat heeft ertoe geleid dat we meer zaken op onze nek konden nemen. Met een klein partijbestuur werd vrij snel gezegd “ik heb het al druk zat”. Met een groter partijbestuur kon dát niet meer gezegd worden.’ De districtsvoorzitters kwamen erbij omdat de SP een echte landelijke partij wilde worden. Kox: ‘Alle mooie dingen die we ons voornamen, mochten er nooit toe leiden dat we datgene waar we in ieder geval goed in waren, lokaal optreden voor mensen, kwijt zouden raken. Toen is het

⁴¹ M. de Zwart, ‘Niks dan last en ruggespraak’, *de Volkskrant*, 27 juli 1996.

⁴² De uitspraken van Otto Heininga werden gedaan tijdens een door mij op 7 oktober 1998 afgenomen interview.

idee gekomen om de districtsvoorzitters in het partijbestuur op te nemen. We laten de districtsvoorzitters ook kiezen door hun achterban, zodat bij elk fantastisch idee dat landelijk gekozenen bedenken, er altijd nog mensen bijzitten die vragen hoe dat in de praktijk moet worden gebracht.’

Het zittende partijbestuur fungeert zelf als sollicitatiecommissie voor het nieuwe bestuur. Lammerts: ‘De afdelingen mogen kandidaten stellen, maar in principe benadert het partijbestuur een aantal mensen. Als zij positief reageren worden ze op de lijst gezet, en daar mogen we dan uiteindelijk over stemmen.’ Lammerts vindt dat er een limiet moet worden gesteld aan het aantal jaren dat mensen lid van het partijbestuur kunnen zijn.⁴³

Veel ex-leden vinden dat het partijbestuur te veel macht naar zich toe trekt. Henk de Vries: ‘Wanneer je er een beetje in zit zie je gewoon dat het gedirigeerd wordt vanuit Rotterdam.’ De Vries was chef van de campagne in de noordelijke provincies voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1998. ‘Tiny Kox bereidt de verkiezingsstrategie voor’, zegt hij. ‘Mijn inbreng was minimaal, hij had dat allemaal al voorgekauwd.’

Kortland en Rammers wijzen erop dat veel bestuursleden in loondienst van de partij zijn. ‘Ze zijn hun eigen werkgever’, zegt Kortland. ‘Er is geen scheiding gemaakt tussen bestuur en personeel.’ Rammers ziet discussie hierdoor genekt worden: ‘Je kunt het nooit ergens niet mee eens zijn, want als Marijnissen boos op je wordt ben je je inkomen kwijt.’

Het congres

Vóór 1991 was niet bepaald hoe vaak congressen bijeen moesten komen. Aanvankelijk volgden ze elkaar redelijk snel op: in 1972 werd het eerste gehouden, in 1974 het tweede.⁴⁴ Wanneer het derde congres plaatsvond is niet bekend. Het vierde congres werd in 1987 gehouden, dertien jaar na het tweede congres. In 1991 werd besloten eens in de vijf jaar een congres te houden, in 1996 werd hier drie jaar van gemaakt, met de mogelijkheid voor de partijraad om het congres een jaar uit te stellen. Met deze lage frequentie is de SP in de Nederlandse politiek een buitenbeentje: alle andere in het parlement vertegenwoordigde partijen congresseren eens of tweemaal per jaar.

Het congres van 1991 was alleen toegankelijk voor kaderleden. Door vijf jaar later dertig leden één afgevaardigde voor het congres te laten kiezen, kwam de SP op ongeveer hetzelfde aantal congresgangers uit.

Het SP-congres lijkt niet een vergadering te zijn waar stevig gediscussieerd kan worden. Het congres van 1996 mocht maximaal zes uren in beslag nemen. Iedereen die iets wilde zeggen kreeg in de eerste ronde (er waren er twee) maximaal twee minuten spreektijd. ‘Hou daar rekening mee. Solidariteit geldt ook op dit vlak!’, schreef Tiny Kox aan de afdelingsvoorzitters. Verder was het gewenst dat per afdeling één persoon het woord voerde.⁴⁵

Witte: ‘De SP had toen net twee wethouders in Oss gekregen. Zij kregen 15 minuten spreektijd om te vertellen hoe goed het ging, terwijl de congresgangers twee minuten kregen. Zodra de lamp ging branden moest je ook meteen weg, want dan werd je gewoon van het podium afgeveegd.’ Twee minuten spreektijd is niet ruim bemeten. Het is daarom

⁴³ De doorstroom in het partijbestuur komt aan de orde in hoofdstuk 4.

⁴⁴ Voerman, ‘Rode Jehova’s’, 132.

⁴⁵ Zie bijlage 3.

wat bevreemdend dat er tijd werd vrijgemaakt voor een optreden van een cabaretier en toespraken van drie buitenlandse gasten.⁴⁶ ‘Onze voorstellen werden bijna allemaal afgekraakt door het bestuur en vervolgens weggestemd’, zegt Witte.

De partijvoorzitter

‘Jan Marijnissen heeft uitgesproken leiderschapscapaciteiten’, vindt oud-burgemeester van Oss E. van Veldhuizen, die hem kent van de vele jaren dat hij voorzitter van de SP-fractie in de gemeenteraad van Oss was. En op leiders is de structuur van de SP afgestemd, zegt Van Veldhuizen. Koos van Zomeren, ex-lid en één van de oprichters van de SP, zegt dat de partij aan het begin van de jaren zeventig een op-en-top communistische organisatie was, waarbij het leiderschap bij één persoon lag. Hij kan zich goed voorstellen ‘dat Marijnissen de tradities van dat leiderschap nog altijd met zich meedraagt’. Jan stak gewoon met kop en schouders boven de rest uit, zegt Remi Poppe over diens verkiezing tot partijvoorzitter in 1988.⁴⁷ Jan de Wit, die evenals Marijnissen sinds de beginjaren van de SP lid is, is het nog nooit met Jan Marijnissen oneens geweest.⁴⁸

Jan Marijnissen staat op een té hoog voetstuk, vindt een aantal ex-leden. ‘Hij bepaalt wie er met hem in de Tweede Kamer zit, en niemand anders’, zegt Witte. Volgens Vergers kun je niet zomaar op hem afstappen: ‘In de partijraad kwam hij wel altijd bij mij in de buurt zitten, maar aanspreken kon niet. Dat moest ik aan mijn districtsvoorzitter vragen, die dan zou bekijken of er een audiëntie geregeld kon worden. Terwijl je daar op een heel vriendschappelijke basis bij elkaar zat, was dat eigenlijk niet mogelijk. Hij kon wel naar mij toestappen, maar niet andersom.’

Wordt Marijnissen verheerlijkt? ‘Ja’, zegt Vergers. ‘Dat heb ik hem ook gezegd. Hij gaf het toe, maar zei dat het voor de politieke zaak belangrijk was en dat hij het zelf niet zo zag zitten.’

⁴⁶ *De Tribune*, 12 juli 1996.

⁴⁷ Z. Luyendijk, “We beslissen samen en Jan is onze leider”, *NRC Handelsblad*, 25 april 1994.

⁴⁸ *VPRO Gids*, 14 maart 1998.

Hoofdstuk 4

‘Compact en gezellig’

Wat klopt er van de bewering dat de SP geleid wordt door een klein groepje partijtjagers dat grossiert in dubbelfuncties? ‘Het is écht een kliek’, zegt Andre Kortland over de partijtop. ‘De bal wordt rondgespeeld. De betaalde functies gaan altijd naar vrienden, familie of kennissen. Als ze het in eigen gelederen kunnen oplossen, geniet dat veruit de voorkeur. Het zijn bijna allemaal mensen die twintig jaar of langer lid zijn.’

In het partijbestuur zijn dubbelfuncties aan de orde van de dag: het lijkt voor de op het congres gekozen bestuursleden bijna regel om ook nog ergens volksvertegenwoordiger te zijn (zie figuur 2, p. 21). Daarmee doen zij niet onder voor de districtsvoorzitters, die volgens Kox mede in het bestuur zijn geplaatst om tegenwicht te bieden aan al te wilde ideeën van op het congres gekozen bestuurders.

In hoeverre wordt het bestuur beheerst door de SP’ers van het eerste uur, zij die er in de maoïstische beginjaren al bij waren? Dat lijkt mee te vallen: op het congres van 1996 konden negen van de dertien bestuursleden herkozen worden, en was er plaats voor zeven nieuwelingen. Maar de eerste vijf van ‘het rijtje’ hadden toen al meerdere periodes als bestuurslid achter de rug. Toen in 1989 de statuten werden vastgelegd, zaten zij al in het partijbestuur.⁴⁹ Aangezien het bestuur op het congres wordt gekozen, zijn zij in ieder geval sinds 1987 bestuurslid. In 1988 nam Jan Marijnissen het voorzitterschap van Hans van Hooft over, die deze functie vanaf de beginjaren had vervuld. Van Hooft bleef bestuurslid, momenteel is hij daarnaast districtsvoorzitter.

Hans van Hooft, Jan Marijnissen, Jan de Wit en Remi Poppe zijn vanaf het begin lid, Tiny Kox werd lid in 1975. Gezien de lange bestuurscarrière van Van Hooft is het aannemelijk dat een groot deel van het bestuur dat in 1987 gekozen werd, toen ook *herkozen* werd. René Roovers en Paul Jonas, die dat bestuur completeerden, zijn ook nog actief in de SP: Jonas zit nu als districtsvoorzitter in het partijbestuur, Roovers is statenlid in Noord-Brabant.

In 1991 veranderde het partijbestuur ingrijpend van karakter: het werd uitgebreid van zeven naar 23 leden, inclusief de tien districtsvoorzitters. Er werd een dagelijks bestuur gevormd dat bestond uit Jan Marijnissen, Tiny Kox, Ger Wouters en Theo Cornelissen.⁵⁰ Inmiddels zijn de laatste twee vervangen door respectievelijk Peter Romijn en Marga van Broekhoven, die in 1996 hun entree in het partijbestuur maakten. Tenslotte is Herman Beekers nu ook lid van het dagelijks bestuur. Het gehele bestuur werd in 1996 wederom uitgebreid: 16 leden werden op het congres gekozen, en er waren toen twaalf districtsvoorzitters.

Alhoewel sommige leden van het partijbestuur al erg lang op hun plaats zitten, valt niet te ontkennen dat er ook vernieuwing heeft plaatsgevonden. Zowel in 1991 als 1996 konden twee nieuwkomers zelfs zitting nemen in het dagelijks bestuur. Deze groep van vijf vergadert wekelijks, het voltallige partijbestuur doet dat driewekelijks. Naar de interne machtsverhoudingen valt slechts te gissen. Aannemelijk is in ieder geval wel dat

⁴⁹ Statuten van de SP (vastgelegd in 1989).

⁵⁰ Van der Steen, ‘De doorbraak van de “gewone mensen”-partij’, 177-178.

‘de vijf’ veel invloed hebben, doordat zij het intensiefst met het bestuurswerk bezig zijn. Ook het aantal jaren dat men lid van het partijbestuur is, zal een rol spelen. Verder zullen de bestuursleden die daarnaast Tweede-Kamerlid zijn ongetwijfeld veel aanzien genieten.⁵¹ Tenslotte zal de zwaarte van de bestuurspost ook wel meespelen: het lijkt niet toevallig dat de lichte taken ‘jongeren’ en ‘kunst en cultuur’ (voor de SP een nieuw beleidsterrein) aan nieuwkomers zijn toebedeeld.

De districtsvoorzitters worden geacht toezicht te houden op de afdelingen, en ondersteuning te bieden. Het uitbreiden van het aantal afdelingen behoort ook tot hun taken. Toch lijken zij ook nog tijd te hebben voor allerlei andere functies. Zo moest Theo Bakker, districtsvoorzitter in Groningen, onlangs inspringen in de Groningse gemeenteraad. Bakker, die al eerder in de raad had gezeten, moest de inmiddels gewezen afdelingsvoorzitter vervangen, die volgens Henk de Vries ‘vreselijke problemen’ had.⁵² ‘Die waren schadelijk voor zichzelf en voor de partij. Hij heeft zulke domme dingen gedaan. Maar ja, mensen worden ook meteen gebombardeerd tot van alles en nog wat.’

Peter Verschuren, voorzitter van het district Friesland en Drente, is daarnaast Tribune-redacteur en fractievoorzitter in Groningen. Ook schrijft hij regelmatig rapporten voor de SP, over onderwerpen als koude-toeslagen, de Wet Voorziening Gehandicapten en de nieuwe bijstandswet. Henk de Vries: ‘De meeste mensen van de fractie zie je amper in de gemeenteraad. Marianne Langkamp, onze vorige voorzitter, is fractiemedewerker in Den Haag geworden, maar ze is hier ook nog raadslid. Daar komt ze niet eens aan toe, ze is bekaf als ze uit Den Haag terugkomt. Dan schiet je tekort naar je achterban, want in de raad komt er totaal niks uit. Dat vind ik een hele kwalijke zaak. Peter Verschuren ook: hij zit meer in Rotterdam dan in Groningen. Er zijn veel te veel dubbelfuncties. En dan komt het werk wat de prioriteit zou moeten hebben in het gedrang.’⁵³

In een Tribune-artikel waarin een aantal bestuurders werd gevraagd hoe het er met hun taken voorstond, zei Peter Romijn dat de SP weliswaar geen kleine kaderpartij meer is, maar dat enkele afdelingsbesturen nog het credo ‘laten we het maar compact en gezellig houden’ leken te huldigen. Volgens Romijn was dat niet nodig: hij vond dat de deuren ‘wagenwijd open’ moesten.⁵⁴ Deze uitspraak steekt schril af bij de situatie in Romijn’s eigen afdeling, Zoetermeer. Romijn, als partijbestuurder verantwoordelijk voor de begeleiding van afdelingen en raadsfracties, is zelf raadslid en lid van het Zoetermeerse afdelingsbestuur. Maar de echte machthebber in Zoetermeer lijkt Paul Jonas te zijn. Andre Kortland somt zijn functies op: districtsvoorzitter, fractievoorzitter en lid van het dagelijks bestuur in Zoetermeer, SP-arts en bestuurslid van de stichting die de medische centra beheert. Als districtsvoorzitter is hij tevens lid van het partijbestuur en de partijraad. ‘Dat is niet meer stapelen, dat is postzegels verzamelen’, vindt Kortland. Compact is de afdeling Zoetermeer zeker: Jonas’ vrouw Olga is afdelingsvoorzitter en was Paul’s

⁵¹ De bestuursleden Jan Marijnissen, Remi Poppe, Jan de Wit en Agnes Kant zijn tevens Tweede-Kamerlid.

⁵² Interview met Henk de Vries.

⁵³ De SP heeft 4 zetels in de Groningse gemeenteraad.

⁵⁴ *De Tribune*, 15 november 1996.

Figuur 2: De bestuursleden die op het congres van 1996 gekozen werden. Tussen haakjes hun bestuursfunctie, gevolgd door overige functies.

Her kiesbaar:

Jan Marijnissen	(voorzitter) voorzitter Tweede-Kamerfractie
Tiny Kox	(secretaris) Tribune-redacteur, fractievoorzitter en afdelingsbestuurslid in Tilburg
Jan de Wit	(advocatenteam) SP-advocaat, medewerker P-team Tweede-Kamerfractie, voorzitter Eerste-Kamerfractie
Remi Poppe	(milieu) lid Tweede-Kamerfractie
Hans van Hooft	(SP-rekenkamer) raadslid in Nijmegen, medewerker P-team Tweede-Kamerfractie
Herman Beekers	(Tribune en Internet) hoofdredacteur De Tribune
Ger Wouters	(volkshuisvesting en wijkwerk) fractievoorzitter in Schijndel
Theo Cornelissen	(organisatie en personeel)
Henk van Gerven	(gezondheidszorg) SP-arts, statenlid in Noord-Brabant, wethouder in Oss ⁵⁵

'Nieuw':

Peter Romijn	(begeleiding afdelingen en fracties) afdelingsvoorzitter en raadslid in Zoetermeer
Marga van Broekhoven	(financiën) hoofd administratie landelijk partijbureau
Agnes Kant	(P-team) medewerker P-team Tweede-Kamerfractie, raadslid in Doesburg
Jeanette de Jong	(scholingen) afdelingsvoorzitter in Zeist
Patrick Keizer	(bedrijvenwerk) afdelingsbestuurslid, deelraadslid en medewerker gemeenteraadsfractie in Rotterdam
Emile Roemer	(jongeren) afdelingsvoorzitter en fractievoorzitter in Boxmeer
Hans van Leeuwen	(kunst en cultuur) afdelingsvoorzitter en raadslid in Leidschendam

Het P-team is de steunfractie in de Tweede Kamer. De 'overige' functies werden door de bestuursleden uitgeoefend op het moment dat zij in het bestuur werden gekozen.

Bronnen: *SP Nieuwsbrief* nr. 27, 21 mei 1996, 'Voorstel huidige partijbestuur inzake kandidaten nieuwe partijbestuur' (congres 1996) en *de Tribune*, 12 juli 1996.

voorganger als districtsvoorzitter. Gezellig was het echter niet, toen Kortland en vele anderen na een conflict uit de partij stapten.⁵⁶

⁵⁵ Van Gerven is geen statenlid meer. Waarschijnlijk legde hij deze functie neer toen hij wethouder in Oss werd.

Herman Rammers vertelt dat zijn vriendin door mensen van de afdeling werd aangespoord om ook deelraadslid voor de SP te worden. 'Dat was helemaal niet omdat ik dat zo wilde. Dat was makkelijk, want zij zou waarschijnlijk wel op één lijn met mij zitten. Toen werd ze even lid van de SP.'

Alhoewel de SP in Emmen volgens Heininga wordt beheerst door vader en zoon Saarloos (Gerrit Saarloos is cartoonist van de Tribune, Johan Saarloos is gemeenteraadslid) kwamen bij het opstappen van Otto Heininga en Hans van Rossem ook andere relaties aan het licht. Want de afdeling Emmen had opeens ook geen bestuur meer: Van Rossem was voorzitter, zijn partner Nellie de Graaff was penningmeester en Albert Heininga, de vader van Otto Heininga, was secretaris.⁵⁷ Volgens Heininga had Harma Sanders, het andere SP-raadslid, er helemaal niet op gerekend gekozen te worden. Maar: 'Ze kan er niet uit stappen, want de volgende op de lijst is Nellie de Graaff. Zij stapt dan natuurlijk meteen naar ons⁵⁸ over.'

Tiny Kox legt uit waarom Jan Marijnissen zowel partijvoorzitter als voorzitter van de Tweede Kamerfractie is: 'Willen wij het parlementaire bij het buitenparlementaire houden, dan moeten we die zaak in één hand doen. Bij andere partijen heb je een voorzitter en een politiek leider. Dat klinkt eigenlijk heel raar, want de voorzitter mag je kiezen en de politiek leider wordt door de fractie gekozen, maar is wel de baas van het hele spul.' Cees Witte geeft een andere uitleg: 'Marijnissen is partijvoorzitter en fractievoorzitter in de Tweede Kamer, en hij wenst daar geen verandering in. Want anders krijg je van dat gelul als in de PvdA, dat de leden de kamerfractie op hun vingers kunnen tikken.'

De ex-leden vinden bijna allemaal dat de oude partijtop te veel macht heeft. Volgens Sjon Lammerts spelen familiebanden hierbij een zeer grote rol. 'Ik noem maar wat voorbeelden: Peter Romijn is in dienst van de partij, zijn vrouw ook. Marga van Broekhoven is penningmeester, haar man zit in de Staten van Brabant. De vrouw van Jan Marijnissen is wethouder in Oss. In Nijmegen heb je de familie Van Hooft: Hans senior en Hans junior, in Zoetermeer zit de familie Jonas. Het is vergeven van de familiebanden, en daaromheen zitten clans van goede vrienden.' Cees Witte beaamt dit: 'Het zijn allemaal familieleden of vriendjes van elkaar.' Volgens Henk de Vries is het niet de vraag *in hoeverre* de SP'ers van het eerste uur nog macht hebben: 'Die hebben de macht. Brabant zet de lijn uit. En je mag nog zo'n grote afdeling zijn - Groningen is de op twee na grootste - dat stelt niks voor. Het zijn ook de mensen die de betaalde baantjes in Rotterdam hebben.' Of echt nog van 'Brabant' gesproken kan worden is de vraag. Wel is het zo dat van de zestien op het congres gekozen bestuursleden er zes in Brabant en zes in Zuid-Holland wonen.⁵⁹ Edwin Vergers zegt dat de pioniers en hun familieleden in grote mate worden voorgetrokken ten opzichte van anderen. 'Vooral op ideologisch gebied hebben ze nog heel veel in de melk te brokkelen.'

⁵⁶ Interview met Andre Kortland.

⁵⁷ *Nieuwsblad van het Noorden*, 3 januari 1998.

⁵⁸ Na hun afscheiding van de SP richtten Heininga en Van Rossem een lokale partij op.

⁵⁹ 'Voorstel huidige partijbestuur inzake kandidaten nieuwe partijbestuur' (congres 1996).

Hoofdstuk 5

Conflicten in afdelingen: waarom actieve leden de SP verlaten

Leden van de SP die volksvertegenwoordiger worden, sluiten een overeenkomst met de partij waarin staat dat zij hun functie 'in loyaliteit' ten opzichte van de SP zullen uitoefenen. De vergoeding die zij krijgen gaat naar de SP. Zodra hen gevraagd wordt op te stappen, moeten zij hun zetel aan de SP ter beschikking stellen. Rechtskracht heeft de overeenkomst niet: ze is strijdig met de grondwet. Daarin staat namelijk dat volksvertegenwoordigers 'zonder last' stemmen.

In de praktijk is deze overeenkomst dan ook niet veel waard: het merendeel van de raads- en statenleden die opstappen als lid van de partij behoudt de zetel. Figuur 3 geeft een chronologisch overzicht.

Figuur 3: Ontwikkeling van het zetelaantal in plaatsen waar raadsleden met behoud van hun zetel uit de SP stapten. Tussen haakjes het jaar waarin dit gebeurde.

	1978	1982	1986	1990	1994	1998
Vlaardingen (1991)	1	2	5	5	7	5
Almelo (1994)					1	
Lelystad (1994)					3	
deelraad Amsterdam-Noord (1997)				1	2	3
Zoetermeer (1998)				2	4	8
Emmen (1998)					1	2
Haarlem (1998)						2
Tiel (1998)						2
Leeuwarden (1998)						3
Leiden (1998)			1	1	2	3
Delft (1998)						1

Bron zetelaantallen: website van de SP.

Arnhem

In Arnhem stapte in 1989 een raadslid uit de SP, maar stond zijn zetel af aan de partij. Hij was vanaf het prille begin lid geweest, en zat sinds 1982 in de Arnhemse raad. Het

raadslid zei er genoeg van te hebben om altijd maar tegen te zijn. Hij wilde met alternatieven komen, maar dat bleek niet de bedoeling te zijn.⁶⁰

‘Socialistische Partij ruziet over al dan niet notuleren’ stond april 1991 in de Volkskrant. Vier Arnhemse kandidaten voor het afdelingsbestuur ageerden tegen de ‘gesloten bestuursorganisatie, de starre scholing van nieuwe leden en de verouderde marxistische grondslagen van de partij’. Verder wilden zij dat op vergaderingen voortaan genotuleerd zou worden. Drie van hen stapten op, een vierde werd geroyeerd.⁶¹

Juni 1991 wist de groep andermaal de aandacht op zich te vestigen. In een open brief, ondertekend door dertig gewezen kaderleden, werd bij het partijbestuur aangedrongen op meer openheid en democratie en meer ruimte voor afwijkende meningen binnen de partij.⁶²

Vlaardingen

Op dat moment waren twee Vlaardingse raadsleden van de SP al uit de partij gestapt. De twee protesteerden tegen de gesloten partijcultuur en vonden dat fractievoorzitter Remi Poppe op dictatoriale wijze leiding gaf.⁶³ Deze conflicten in Arnhem en Vlaardingen vonden vóór het congres van 1991 plaats.

In 1998 stapte in Vlaardingen opnieuw een SP’er uit de raad. Er werd geen reden opgegeven.⁶⁴

Almelo

De opnieuw opgerichte afdeling Almelo verkreeg in 1994 haar eerste zetel in de gemeenteraad, die werd ingenomen door Herman Kamst. Vlak na de verkiezingen kwam Kamst op een enigszins negatieve manier in het nieuws. Hij was op zoek naar een woning, en stuitte daarbij op een ambtenaar van de gemeente, die beweerde dat Kamst net een woning had geaccepteerd. De SP’er raakte geïrriteerd en gaf een duw tegen de monitor van de ambtenaar, waarna het ding op de grond viel. ‘Dat kwam natuurlijk in de krant’, zegt Kamst. ‘Toen stond het afdelingsbestuur opeens niet meer achter mij. Het landelijk bestuur ging zich er ook mee bemoeien. Ik moest weg, anders zou de afdeling worden opgeheven.’ Kamst werd gevraagd zijn zetel in te leveren, en had dit ook gedaan wanneer hij niet was benaderd door de burgemeester van Almelo, die hem adviseerde zijn zetel te behouden. Samen met enkele andere SP’ers richtte Kamst toen een lokale partij op.⁶⁵

Lelystad

Toen de raadsverkiezingen van 1994 eraan kwamen, had de jonge afdeling Lelystad zojuist een succesvolle actie gehad. ‘Het partijbestuur drong er bij ons op aan om de kans te grijpen’, zegt Edwin Klomp, een SP’er die toen in de raad werd gekozen. ‘We hadden

⁶⁰ C. Janssen, ‘Het SP-trauma’, *HP/De Tijd*, 12 april 1991, 36.

⁶¹ *De Volkskrant*, 2 april 1991.

⁶² *De Volkskrant*, 5 juni 1991.

⁶³ *Trouw*, 24 april 1991 en *de Volkskrant*, 5 juni 1991.

⁶⁴ *Reformatie Dagblad*, 24 september 1998.

⁶⁵ Interview met Herman Kamst.

hooguit één zetel verwacht, het werden er drie. Dat was te veel, de afdeling was nog te onervaren.' Één van de drie raadsleden wilde zijn vergoeding niet afstaan: al snel had de SP in Lelystad nog maar twee raadsleden. Klomp ging door, maar zijn collega in de raad moest afhaken omdat ze het raadswerk niet aankon. Samen met haar vervanger hield Klomp het in december 1997 ook voor gezien, uit onvrede met de rest van de afdeling: 'De SP was in Lelystad een vergaderpartij geworden, niemand wilde nog de straat op.' De zetels werden door niemand opgeëist.⁶⁶

Amsterdam

De eerste Amsterdamse SP'er die opstapte was het statenlid Jan van Wijk. Hij werd vrij snel gevolgd door Cees Witte, die vlak na het congres van 1996 ook de partij verliet. Directe aanleiding voor hem was de manier waarop de SP congresseerde. Zijn eigen kandidatuur voor het partijbestuur werd nauwelijks serieus genomen, evenals de meeste van de voorstellen die zijn afdeling had ingediend.

Ongeveer een jaar later volgde de voltallige deelraadsfractie in Amsterdam-Noord. Herman Rammers was een van hen, en legt uit waarom hij wegging: 'Ik werd ziek van alle intimidaties. Er kwam een maoïst uit Rotterdam om ons te sturen. Die man gedroeg zich als een dictator. En nadat Cees was weggegaan werd het alleen maar erger.'⁶⁷

Zoetermeer

In het SP-bolwerk Zoetermeer protesteerde eind vorig jaar een groep van elf leden, deels lid van het afdelingsbestuur en de gemeenteraadsfractie, tegen de manier waarop de lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1998 werd samengesteld. De 'Raad van Elf', zoals ze al snel genoemd werden, had vooral moeite met het feit dat Armand Koswal, die op een verkiesbare vijfde plaats stond, van beroep sociaal rechercheur was. Het afdelingsbestuur had hem als coördinator van de hulpdienst aangesteld. Volgens Kortland speelde hij vertrouwelijke gegevens van mensen die door de SP geholpen werden door aan justitie.⁶⁸

De groep van elf wilde hun bezwaren voorleggen op een bestuursvergadering, maar ving bot bij Olga Jonas, de afdelingsvoorzitter. De agenda voor deze vergadering was reeds lang geleden gepland, en zo belangrijk dat er niets aan toegevoegd kon worden. Wel wilde Jonas de brief een week later bespreken.⁶⁹

In een brief aan het afdelingsbestuur schreef een van de elf, raadslid Ineke Visser: 'De democratische aanpak is me ontgaan. (...) Eerlijk gezegd kan ik me niet herinneren iets over de selectiecriteria en/of kandidaatstellingsprocedures gelezen te hebben op het inlegvel.' In de brief vraagt ze om opheldering over de procedure.⁷⁰ Die krijgt ze enkele dagen later: Olga Jonas schrijft dat het dagelijks bestuur als sollicitatiecommissie heeft gefungeerd. Dat fractievoorzitter Paul Jonas daar lid van was, werd kennelijk niet als een bezwaar gezien: 'Aan Paul (fractievoorzitter) is gevraagd om met de eerste vijftien

⁶⁶ Telefonisch interview met Edwin Klomp, gehouden op 3 oktober 1998.

⁶⁷ Interviews met Cees Witte en Herman Rammers. Met 'Rotterdam' bedoelt Rammers het hoofdkantoor van de SP.

⁶⁸ Interview met Andre Kortland

⁶⁹ Ibidem. Zie ook bijlage 4.

⁷⁰ Zie bijlage 5. Het inlegvel in de Tribune bevat lokaal SP-nieuws.

mensen van de kandidatenlijst een gesprek te hebben.’⁷¹ Zijn positie als fractievoorzitter stond binnen het dagelijks bestuur blijkbaar buiten kijf.

Het lijkt er dus op dat SP-leden in Zoetermeer voor een raadszetel gevraagd moesten worden, en dit beeld wordt versterkt door een brief aan alle leden, gedateerd 21 december 1997. Hierin blijkt voor het eerst dat ook leden kandidaten mogen voordragen. De tijd die zij daarvoor krijgen is echter wel erg krap bemeten: de brief werd vlak voor Kerst bezorgd, en namen van eventuele andere kandidaten moesten uiterlijk 3 januari 1998 schriftelijk en gemotiveerd bij de voorzitter op de deurmat liggen.⁷²

De stemming over de lijst vond plaats op een besloten ledenvergadering die op 14 januari gehouden werd. Volgens Kortland waren ledenvergaderingen normaliter openbaar. Hij en Chiel Wallaard hadden kans gezien zich kandidaat te stellen, en hun namen werden dan ook vermeld in de brief waarin de leden werden opgeroepen om te komen stemmen. Op de agenda kwam geen verkiezingsprogramma voor.⁷³

Volgens Kortland verliep de stemming op deze vergadering uiterst dubieus: ‘Normaal gesproken kwamen er op een ledenvergadering ongeveer 35 mensen. Maar Paul Jonas is ook SP-arts en had zo’n beetje alle bejaarde dames in z’n praktijk opgescharreld, want er kwamen 96 leden. Daarvan zijn er meer dan 50 direct na de stemming vertrokken. Paul Jonas was ziek en Olga bedankte al die oudjes nog omdat ze zo goed hun best hadden gedaan.’

Wallaard trok zich op de vergadering terug als kandidaat, terwijl Kortland zijn lot aan dat van Nel Hoogeveen verbond. Omdat zij in de media kritiek had geuit op de SP, wilde het bestuur haar van de 22ste plaats verwijderen. Op dat moment was zij nog gemeenteraadslid. Over haar, Kortland en Wallaard wilde voorzitter Olga Jonas wel wat vertellen. Daarbij zei ze, volgens de Raad van Elf, dat fractievorming verboden was, evenals het sturen van brieven buiten het afdelingssecretariaat om. Tenslotte dienden bestuursleden altijd het meerderheidsstandpunt te verdedigen.⁷⁴

Hoogeveen redde het niet: haar plaats werd ingenomen door een ander. Het stemformulier, waarop haar naam nog wel voorkwam, bood weinig ruimte tot het uitoefenen van invloed. Wie het met het bestuursvoorstel eens was, kon 30 stemmen uitbrengen. Wie wijzigingen wilde aanbrengen, kon dit alleen doen door bepaalde kandidaten weg te laten, en had dus minder stemmen. Na het tellen van de stemmen bleek dat beoogd lijsttrekker Paul Jonas 67 stemmen had gekregen, en Peter Romijn 68. Vervolgens werden de 53 stemformulieren waarbij alleen het hokje ‘ik ga akkoord met het voorstel van het bestuur’ was aangekruist tot het meerderheidsstandpunt gebombardeerd, en dat was de definitieve uitslag.⁷⁵

Nel Hoogeveen verliet na deze vergadering de partij, en behield haar zetel. Pieter Reine vertoonde zich niet meer bij de raadsvergaderingen, en gaf zijn zetel ook niet terug. Maria Burtscher hield zich een paar maanden stil, en stemde op persoonlijke voorkeuren. Ray Donk en Ineke Visser tenslotte stelden hun zetel wel ter beschikking van de SP.⁷⁶ In

⁷¹ Zie bijlage 6.

⁷² Zie bijlage 7.

⁷³ Zie bijlage 8.

⁷⁴ Interview met Andre Kortland. Zie bijlage 9.

⁷⁵ Zie bijlagen 9 en 10.

⁷⁶ Interview met Andre Kortland.

de Tribune verklaarde Olga Jonas dat de Raad van Elf een kleine groep ontevreden was, waarvan de motieven haar niet echt duidelijk waren.⁷⁷

Emmen

Tijdens vervroegde verkiezingen in oktober 1997 verdubbelde de SP in Emmen het aantal raadszetels van 2 naar 4, en werd daarmee qua grootte de derde partij. Fractievoorzitter Hans van Rossem nam deel aan de collegebesprekingen. Johan Saarloos, als vierde in de raad gekozen, beschuldigde hem ervan de idealen van de SP te verkwaselen om maar wethouder te kunnen worden.⁷⁸ ‘Dat werd een grote ruzie’, zegt Otto Heininga. ‘Het ging om het wel of niet meedoen in het college. Van Rossem had zelfs bedongen dat we een minderheidsstandpunt mochten innemen wanneer de SP in het college zou komen. Hans en ik dachten het prima voor elkaar te hebben: nu konden we eindelijk eens een keer een stempel op het beleid drukken.’ Toch viel dit niet in goede aarde. Saarloos meldde Heininga: ‘De SP levert geen wethouders, behalve wanneer we een meerderheid hebben.’ ‘Toen begon het bij mij een beetje te kriebelen. Alleen bij een meerderheid? Dan is het bijna een linkse dictatuur. Ik heb toen contact gezocht met Peter Verschuren, maar hij zei hetzelfde: “wij leveren geen wethouders, daar doen we niet aan mee”. Ik vroeg wat er dan van mij verwacht werd. Hij zei dat ik gewoon in de raad moest gaan zitten, en als het enigszins mogelijk was, moest ik geen commissievergaderingen bijwonen. “En voor de rest ga je overal tegen stemmen”, zei hij. “Alles wat het college wil, daar gaan jullie tegen stemmen”.’

De collegebesprekingen liepen voor Heininga en Van Rossem uiteindelijk niet goed af. ‘Het was ook een persoonlijke strijd tussen Saarloos en Van Rossem’, zegt Heininga. Tijdens de installatie van de nieuwe raad maakten de twee bekend verder te gaan als Socialisten ‘98.⁷⁹

Haarlem

Afdelingsvoorzitter Edwin Vergers moest zijn functie vorig jaar afstaan. Een reden werd alsmar niet gegeven, waarop Vergers opstapte. Nadat hij de partij had verlaten, werd Haarlem een officiële afdeling en zou er een gooi naar raadszetels worden gedaan. Vergers: ‘Nadat ik was weggegaan kwam Bram van Tongeren erbij. Hij is in het nieuwe bestuur gestapt. Langzamerhand ontdekte hij al die dingen waar ik ook achter was gekomen.’ Van Tongeren werd in de raad gekozen, maar besloot nog voor zijn installatie uit de SP-fractie te stappen.⁸⁰

Tiel

Ook in Tiel ging het mis met nieuw verworven raadszetels. Na de raadsverkiezingen van 1998 konden twee SP’ers zitting nemen in de raad, maar op de dag van de installatie

⁷⁷ *De Tribune*, 13 februari 1998.

⁷⁸ *Nieuwsblad van het Noorden*, 31 december 1997.

⁷⁹ Interview met Otto Heininga.

⁸⁰ Interview met Edwin Vergers.

stapte een van hen over naar GroenLinks. Oorzaak zou een conflict met de oude garde zijn geweest.⁸¹

Leeuwarden

Tenslotte werden dit jaar ook in Leeuwarden voor het eerst raadszetels verworven. Tineke de Haan, een van de drie nieuwe raadsleden, stapte enkele maanden na de verkiezingen uit de partij, omdat zij het met het partijbestuur niet eens kon worden over een onkostenvergoeding. De Haan: 'Ik ging dat met Peter Verschuren bespreken. Hij zei tegen mij: "Je hoeft niet naar vergaderingen, dat stelt allemaal niks voor. Je máákt geen onkosten." Dat vond ik een zeer vreemde reactie. Ik wilde bijvoorbeeld een abonnement op een lokale krant nemen. Wanneer dan gezegd wordt "die ga je maar in de bibliotheek lezen" gaan toch echt m'n haren overeind staan. Als ik eigenlijk niets hoeft te doen, vraag ik me af waarom ik dan gekozen ben. Dan voldoe ik niet aan de verwachtingen van mijn kiezers.' Met De Haan stapte ook de penningmeester van het afdelingsbestuur op, die tevens de Hulp- en Informatiedienst coördineerde. 'Die hulpdienst bestaat meteen niet meer', zegt De Haan.⁸²

Groningen

In de zomer van dit jaar kreeg statenlid Sjon Lammerts van districtsvoorzitter Theo Bakker te verstaan dat hij niet opnieuw voor de staten zou worden gekandideerd, omdat hij met de rellen in de Groningse Oosterparkwijk te negatief in het nieuws was gekomen, en met hem de SP. De Groningse afdelingsvoorzitters zouden hem niet opnieuw als statenlid willen.⁸³ Naar later bleek had Bakker hier zijn mond voorbij gepraat: in het merendeel van de afdelingen was over de verkiezingslijsten voor de statenverkiezingen nog helemaal niet gesproken.⁸⁴ Maar op dat moment was Lammerts al uit de partij gestapt, en had hij besloten om in de staten op persoonlijke titel verder te gaan. 'Ik ben nog bij een districtsvergadering geweest, waar ik een motie van wantrouwen tegen Theo Bakker heb ingediend omdat hij gelogen had', zegt Lammerts. 'De stemming over die motie werd met een week uitgesteld. Direct na die vergadering ben ik opgestapt.'

Om Lammerts niet in de staten te laten terugkeren, werden verschillende motieven genoemd. Hij zou individualistisch hebben opgetreden in de media en daardoor niet de bindende figuur zijn die de nieuwe -en naar verwachting van de SP grotere- statenfractie nodig zou hebben. Ook zou hij zich te weinig aantrekken van partijstandpunten.⁸⁵ Zo stemde hij in 1996, tegen de oekaze van de partij in, vóór een deel van de provinciebegroting.⁸⁶

Sjon Lammerts denkt dat er meer achter zit. Begin 1997 had hij onenigheid met Peter Verschuren over de kandidatenlijst voor het nieuwe afdelingsbestuur. Verschuren, voorzitter van de gemeenteraadsfractie en lid van het afdelingsbestuur, wilde een

⁸¹ *De Volkskrant*, 16 april 1998.

⁸² De uitspraken van Tineke de Haan werden gedaan tijdens een door mij op 9 oktober 1998 afgenomen interview.

⁸³ *Nieuwe Revu*, 5 augustus 1998.

⁸⁴ *Nieuwsblad van het Noorden*, 18 juli 1998.

⁸⁵ *Trouw*, 14 juli 1998 en *Nieuwsblad van het Noorden*, 14 juli 1998.

⁸⁶ *Nieuwsblad van het Noorden*, 6 november 1996.

driekoppig dagelijks bestuur, terwijl Lammerts, toen afdelingsvoorzitter, een groter dagelijks bestuur voorstond. Met de verkiezing van nieuwkomer Marianne Langkamp als afdelingsvoorzitter werd de strijd door Lammerts gewonnen. Verschuren had zich namelijk ingezet om Pieter Wijma, Lammerts' collega in de staten, tot voorzitter gekozen te krijgen. Volgens Lammerts zou Verschuren op die manier via 'stroman Wijma' een flinke vinger in de pap houden.⁸⁷

In Nieuwe Revu zei Lammerts dat ook Theo Bakker graag afdelingsvoorzitter had willen worden. En dat hij, Lammerts, dat tegenhield, heeft zich gewroken. Maar dat kun je verwachten in de SP: 'Het individu telt niet. Dat hebben we in 1996 en vorig jaar gemerkt. Het democratiseringsproces dat we toen wilden doorvoeren, heeft zoveel goede mensen de kop gekost. De oude kern wilde hun positie niet prijsgeven. (...) Ze hebben de ontwikkeling en de vernieuwing binnen de partij tegengehouden. Ze hebben alles teruggedraaid wat in gang was gezet. De oude garde, een klein groepje, heeft de touwtjes weer strak in handen. Het motto is: werken, gehoorzamen en je kop houden.'⁸⁸

In zijn kielzog stapten ook Toon en Henk de Vries op. Toon de Vries zegt dit gedaan te hebben vanwege de wijze waarop Sjon Lammerts werd behandeld. Henk de Vries veroordeelde dit ook, maar had ook een andere reden: 'Ik had al een beetje m'n twijfels over de partij. Acties worden niet spontaan hier opgezet, dat gebeurt in Rotterdam. Vooral grote acties, en daar word je helemaal niet in gekend. Opeens komt er een actie aan en dan moet je maar even zorgen dat je het uitvoert. En zoveel vrijwilligers heb je niet. Het lijkt een hele grote partij, maar het zijn steeds weer dezelfde vrijwilligers waar het op aan komt. Dus je brandt ze gewoon op. Je holt van de ene actie naar de andere. De actieve leden knappen daarop af.'

Leiden en Delft

Tenslotte zijn ook in deze plaatsen dit jaar raadsleden uit de fractie gestapt, met behoud van hun zetel.⁸⁹

In Wageningen, Hilversum, Woerden en Spijkenisse zouden afdelingen aan teleurstelling en frustratie kopje onder zijn gegaan.⁹⁰ In deze plaatsen heeft de SP in het verleden zetels behaald, maar zijn die niet behouden. In Wageningen had de SP van 1978 tot 1986 één zetel, net als in Hilversum (1982-1990) en Woerden (1986-1994). De SP-afdeling Spijkenisse begon in 1986 met één zetel, haalde er in 1990 drie en eindigde de vorige raadsperiode met wederom één zetel. Ook de geboortegrond van de SP, het oosten van Brabant en het noorden van Limburg, bleef dit scenario niet bespaard. In Veghel verloor de SP in 1994 na één raadsperiode haar zetel, in Goirle gebeurde dat dit jaar.

In Den Haag, Delft en de Rotterdamse deelraad Delfshaven behaalde de SP in 1994 voor het eerst een zetel. Alle drie raadsleden werden vervangen, omdat het raadswerk hen teveel werd.⁹¹ De enige SP'er in de gemeenteraad van Etten-Leur werd na het afgelopen

⁸⁷ *Nieuwsblad van het Noorden*, 17 januari en 15 februari 1997.

⁸⁸ *Nieuwe Revu*, 5 augustus 1998.

⁸⁹ Interview met Sjon Lammerts.

⁹⁰ *De Volkskrant*, 26 januari 1998.

⁹¹ *Ibidem*.

zomerreces maanden niet meer gesignaleerd. Het gaat om de 19-jarige zoon van een gewezen afdelingsvoorzitter, die door een tiental opgestapte leden verweten werd op te treden als een dictator. Enkele dagen nadat landelijke media hier aandacht aan hadden besteed, dook het raadslid weer op.⁹²

Groeistuipen?

Waarom stappen vooral dit jaar actieve leden op als lid van de partij? Tiny Kox zegt dat het in politieke partijen een normaal verschijnsel is. ‘Wij dachten dat we ons daarvan konden uitzonderen. Dat blijkt een wat al te naïeve veronderstelling te zijn geweest. Wanneer je je zaakjes niet goed voor elkaar hebt, kun je zulke problemen krijgen. In een aantal gevallen was er een politiek conflict: dat iemand het echt oneens wordt met de standpunten van de partij.’

Kox ziet een oorzaak in de groei van de partij: ‘Naarmate de SP groter wordt, is de kans op conflicten ook wat groter. Zolang je een klein clubje hebt, kun je je redelijk gemakkelijk handhaven. Met een grotere groep wordt het moeilijker om je te handhaven. Want dan heb je ook andere mensen, die zeggen “dat kan ik ook wel wat jij doet”, “ik ben het helemaal niet met je eens” of “je zit er al veel te lang, sodemieter maar op”.’

Verder is in sommige afdelingen te snel en te weinig weloverwogen aan de verkiezingen meegedaan, vindt Kox: ‘Er zijn mensen op een lijst terechtgekomen die daar zeker nog niet aan toe waren. Dat had iets te maken met het feit dat wij overal zetels konden halen.’ Kox doelt op de landelijke uitstraling van de SP, die in 1994 verworven werd.

In de Tribune van oktober 1998 kenschetst Kox het probleem als ‘groeistuipen’. In het artikel wordt toegegeven dat er fouten zijn gemaakt, maar worden toch ook *feiten* onder het vloerkleed geveegd: ‘Voor het eerst hebben we te maken met het feit dat kort na de raadsverkiezingen SP-raadsleden er de brui aan geven.’ En: ‘Bij andere partijen komt dat ook voor, maar bij ons tot nu toe niet’.⁹³ In ieder geval sinds 1991 stappen raadsleden op met behoud van hun zetel.

In hoeverre gaat de verklaring op dat in 1998 soms te snel en overmoedig is meegedaan aan de raadsverkiezingen? Na deze verkiezingen stapten in Leiden, Delft, Haarlem, Tiel en Leeuwarden raadsleden op. In de laatste drie plaatsen deed de SP voor het eerst mee. Volgens De Haan presteren de SP’ers in de gemeenteraad van Leeuwarden maar weinig. Haar eigen vertrek had echter voorkomen kunnen worden indien zij een onkostenvergoeding had gekregen. Het Haarlemse raadslid was nog maar net lid van de SP, het raadslid in Tiel was drie jaar lid.⁹⁴ Het zou goed kunnen dat in deze plaatsen inderdaad te snel is meegedaan aan de verkiezingen. In Lelystad en Almelo, waar in 1994 voor het eerst zetels werden behaald, was dit zeker het geval.

Conflicten over de politieke standpunten van de SP ben ik niet tegengekomen. Wel gaven sommige ex-leden aan dat het ireële gehalte van sommige SP-standpunten en het ontbreken van alternatieven wrevel wakte, maar aanleiding om de partij te verlaten is dit nooit geweest.

De groei van de SP is wel een van de oorzaken. ‘Het oude kader is niet in staat om alle nieuwe mensen in de hand te houden’, zegt Sjon Lammerts. ‘Daardoor wordt de

⁹² *De Volkskrant*, 24 oktober 1998 en *NRC Handelsblad*, 26 oktober 1998.

⁹³ *De Tribune*, 23 oktober 1998.

⁹⁴ *HP/De Tijd*, 24 april 1998.

repressiemachine steeds sterker', denkt Kortland. 'Ze zijn uit hun schoenen gegroeid, maar niet meegegroeid', vindt De Haan. 'Nu ze over heel Nederland uitzwermen zullen ze toch een klein beetje rekening moeten gaan houden met andere mensen.' Toon de Vries wijst op de hoeveelheid informatie en werk die op de SP is afgekomen. 'Parlementair werk levert heel veel informatie op. Je kunt overal wel aandacht aan besteden. Als je dat wilt vertalen naar dicht bij de burgers staan, heb je heel veel mankracht nodig. De druk op mensen wordt te groot.'

Maar er zijn ook andere oorzaken. 'Uit een groot aantal afdelingen komen geluiden dat er te weinig kwantiteit en kwaliteit in de besturen en afdelingen is om alle werk optimaal uit te voeren. Veel afdelingen werken echter ook te weinig structureel aan het werven en opleiden van nieuw kader', schrijft de SP in een intern rapport uit 1996.⁹⁵ De ex-leden beamen dit. 'De SP vormt onvoldoende kader en wanneer mensen een iets andere mening zijn toegedaan liggen ze eruit', zegt Lammerts. Hij denkt dat de opgestapte kaderleden bij de SP nu behoorlijk gemist worden.

'Ze hebben niet aan kadervorming gedaan', zegt ook Witte. 'De scholing stelt niks voor, raadsleden worden zo in het diepe gegooid. Hoe bereid je een motie voor, hoe moet je interpellieren, daar wordt helemaal niet over gesproken. Dat gaat ze straks bezuren, want die mensen kunnen niks. Er zitten hier drie mensen in de stadsdeelraad en in commissievergaderingen wordt er gewoon gezegd: "voorzitter, de anderen hebben al gezegd wat wij ook wilden zeggen".' Kortland bevestigt dit: 'De scholing was niet veel meer dan het reproduceren van een aantal vaste statements.'

Herman Kamst vertelt hoe hij lijsttrekker werd: 'Vlak voor de verkiezingen werd ik benaderd door de voorzitter van de afdeling Almelo. Tijdens een feestje vroeg hij mij of ik lijsttrekker voor de SP wilde worden. Ik had daar eerst zo mijn bedenkingen over, want ik had helemaal geen verstand van politiek maar heb uiteindelijk toegezegd. Toen het landelijk bestuur groen licht had gegeven, kreeg ik nog een lidmaatschapskaart onder m'n neus gedrukt.'

Kamst heeft niet veel contact met het partijbestuur gehad, maar heeft nog wel een bijeenkomst bijgewoond waar ruim tien nieuwe afdelingen officieel erkend werden. 'Ik heb het idee dat er zoveel nieuwe afdelingen bijkwamen, om de landelijke doorbraak te kunnen maken. Een serieuze partij vraagt niet zomaar iemand om lijsttrekker worden. Ik kende de SP niet, en de SP kende mij niet. Ze hadden alleen gehoord dat ik een rooie rakker was, die sociaal bezig was.'

Verandert er door het opstappen van actieve leden nu iets in de SP? 'Nee', zeggen de meeste ex-leden. Maar Edwin Vergers heeft van SP'ers vernomen 'dat men er binnen de SP nu wel een beetje een punt van begint te maken'. De afdelingen Almelo en Lelystad mochten dit jaar niet meedoen aan de gemeenteraadsverkiezingen.⁹⁶ Maar de beslissing om al dan niet aan raadsverkiezingen deel te nemen, zal nog secuurder gemaakt moeten worden, zegt Kox in de Tribune. Verder gaat de SP mensen 'versneld opleiden, zodat ze het nieuwe werk ook echt aankunnen'.⁹⁷

⁹⁵ *Verslag van het bestuur van de Socialistische Partij over de periode tussen het vijfde congres (1991) en het zesde congres (1996)* (Rotterdam 1995) 7.

⁹⁶ Interviews met Herman Kamst en Edwin Klomp.

⁹⁷ *De Tribune*, 23 oktober 1998.

Hoofdstuk 6

Geen kritiek, geen jongerenorganisatie

In 1994 zei Tiny Kox in een vraaggesprek met Van der Steen: ‘Wij streven naar interne consensus, omdat wij een strijdorganisatie zijn. Voor ons werkt een monistische partijorganisatie beter dan een dualistische.’⁹⁸ ‘We praten in de partij liever nog een dag langer dan dat we een stemming krijgen en uitkomen op 60 tegen 40. We zijn wat dat betreft een echte consensuspartij’, zei Kox in 1996.⁹⁹

Wellicht wordt er in het partijbestuur wel eens een dag over politieke standpunten gepraat, maar op afdelingsniveau lijkt dit niet het geval te zijn. ‘Afdelingsvergaderingen zijn vooral werkbesprekingen’, zegt Lammerts. ‘Bij beleid wordt niet stilgestaan.’ Henk de Vries beaamt dit: ‘In een politieke partij verwacht je dat er over politiek wordt gepraat. Maar dat gebeurt niet, er wordt puur over acties gepraat.’ Volgens Toon de Vries geven de vele acties weinig ruimte voor iets anders.

Worden de problemen wel eens besproken? Vergers, die een tijd lang betrokken was bij verschillende SP-projecten: ‘Er waren genoeg vergaderingen, maar wanneer de hete aardappelen werden opgediend gingen die snel weer van tafel. Dan vond men het niet het juiste moment om over problemen te praten.’ ‘Waar het gebeurt, is dat buiten de structuur om’, zegt Kortland. ‘De mensen die wel eens een vervelende vraag stellen weten elkaar aardig te vinden.’ ‘Ons wordt als kritische SP-leden regelmatig het verwijt gemaakt dat we van de SP een praatpartij willen maken’, schreef de Zoetermeerse Raad van Elf.¹⁰⁰

Welke organen zijn er in de SP? Voor afdelingsbestuurders is er de SP Nieuwsbrief, leden van de partijraad krijgen daarnaast een dubbelzijdig bedrukt A4'tje met mededelingen voor de vergadering. Alle leden krijgen de Tribune, maar hier staan nauwelijks opinie-artikelen of discussies in. Het partijbestuur wijst de redacteurs aan en is verantwoordelijk voor het blad. In de praktijk betekent dit dat drie van de vier Tribune-redacteurs bestuurslid zijn.¹⁰¹

Bij Tribune-interviews waarin bestuursleden elkaar en andere SP-prominenten ondervragen, kunnen vraagtekens worden geplaatst. Zo voerde Peter Verschuren in een belastend artikel over de Groningse ondernemer Henk Koop statenlid Sjon Lammerts op. Naar later bleek had Verschuren Lammerts' citaten zelf verzonnen.¹⁰² Cees Witte denkt dat Jan Marijnissen niet zelf zijn boeken schrijft. Het wil er bij hem niet in dat Marijnissen daar tijd voor heeft. Edwin Vergers bevestigt dit vermoeden: hij zegt dat *Tegenstemmen* is geschreven door Bert Voskuil, redacteur van Nieuwe Revu.

Het meest toegankelijke podium voor het uitwisselen van meningen zijn de discussiepagina's op de website van de SP. Het scala aan onderwerpen is groot, en ook heikele vragen als ‘is de SP een democratische partij?’ komen aan de orde. ‘Het is de enige plek waar flink en ook beargumenteerd kritiek op de SP wordt gegeven’, zegt

⁹⁸ Van der Steen, ‘De doorbraak van de “gewone mensen”-partij’, 178.

⁹⁹ P.H. de Jong, ‘Wie trekt er aan de touwtjes bij de SP?’, *Nederlands Dagblad*, 8 juni 1996.

¹⁰⁰ Zie bijlage 9.

¹⁰¹ *De Tribune*, 23 oktober 1998.

¹⁰² *Groninger Dagblad*, 16 juli 1998.

Vergers. Kortland vindt babbelen op internet niet echt meetellen: 'Een forum waar discussies plaatsvinden is er niet, dat is het partijbestuur. Discussie wordt stelselmatig tegengegaan.'

Een SP-archief waar leden kunnen graven in de geschiedenis van hun eigen partij is er niet. Volgens Kox ging de SP er altijd van uit dat de BVD wel een archief zou bijhouden. Tijdens het interview met Kortland laat deze met enige trots een congresstuk uit 1991 zien. 'Hier is heel moeilijk aan te komen', zegt hij.

De SP en jongeren

Als enige in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partij heeft de SP geen jongerenorganisatie. Wel heeft de SP verschillende keren geprobeerd zo'n organisatie van de grond te krijgen.¹⁰³ De laatste jongerenclub heette SP Jongeren (SPJ). Van 1990 tot 1993 haalde de SPJ ongeveer maandelijks de kolommen van de Tribune. De club voerde onder meer actie tegen kamernood en voor een hoger loon voor krantenbezorgers. Vanaf 1994 viel er steeds minder over de SPJ te lezen. In 1996, toen op het congres op voorstel van de afdeling Amsterdam-Noord werd besloten om niet langer te proberen een jongerenorganisatie op te richten, was de SPJ al van de nieuwspagina's van de Tribune verdwenen.¹⁰⁴

Volgens Lammerts heeft de SPJ nooit veel voorgesteld. 'Het mocht niets kosten', zegt Kortland. 'Het was eigenlijk een ondergeschoven kindje.' Heininga ziet een jongerenorganisatie bij de SP weinig overlevingskansen hebben. 'Dan krijg je groepsvorming en dat is iets wat ze absoluut niet willen. Het moet allemaal één grote familie zijn.'

Jongerenorganisaties functioneren wel eens als de kritische luis in de pels van de moederpartij. Zo vroegen de Jonge Socialisten Wim Kok onlangs om op te stappen als partijleider, omdat de 'premier van alle Nederlanders' in die eerste functie niet herkenbaar genoeg zou zijn. Een dergelijke jongerenorganisatie is bij de SP moeilijk voor te stellen.

¹⁰³ *Wat te doen?*, 8.

¹⁰⁴ 'Wijzigingsvoorstellen vanuit de afdelingen', 5.

Hoofdstuk 7

Folders, folders en nog eens folders

Hoe en in welke mate gaan leden van de SP met elkaar om? SP'ers zijn natuurlijk 'gewone mensen'. 'Mensen in de SP gaan heel erg goed met elkaar om', zegt Edwin Vergers dan ook. Toch zijn er ook andere geluiden te horen. Otto Heininga zegt dat hij en Hans van Rossem na hun opstappen werden gebrandmerkt als verraders. 'Met die toevoeging hebben we een hele tijd op de discussiepagina's van de website gestaan, compleet met adres en telefoonnummer.' Volgens Heininga waren vergaderingen in Emmen vooral een sociale gebeurtenis. 'Ik heb vorig jaar geprobeerd om daar wat structuur in aan te brengen. Ik ging vergaderingen heel strak voorzitten. Maar daar was de familie Saarloos het helemaal niet mee eens, want dan "was het niet meer gezellig".'

'De niet-actieve leden gaan niet met elkaar om', zegt Kortland. 'Die zien elkaar hooguit eens in de zoveel tijd bij een plaatselijke actie. Vervolgens heb je een groep van mensen die redelijk actief zijn en een zekere kameraadschappelijke relatie met elkaar hebben, maar waarbij de partij niet het belangrijkste is. De oude kern is echt een klik, gaat ook met elkaar op vakantie. Zij zien geen andere mensen.'

Geld voorschieten

Wie actief in de SP is, moet in eerste instantie vaak zelf opdraaien voor uitgaven, en vervolgens bijna smeken om die onkosten vergoed te krijgen, zeggen enkele ex-leden. 'Declareren is een besmet woord', zegt Heininga. Dit steekt, omdat de SP nu eenmaal geen partij van rijke mensen is. 'De SP pleegt een aanslag op minima', vindt De Haan.

Het afstaan van de vergoeding voor het werk in de raad of de staten vinden de meeste ex-leden geen probleem, maar niemand wil er op achteruit gaan. Tineke de Haan, die opstapte omdat ze met het hoofdbestuur geen overeenstemming wist te bereiken over een onkostenvergoeding, is hiervan een sprekend voorbeeld. Heininga, die er regelmatig geld op toe moest leggen, is ervan overtuigd dat iemand als Jan Marijnissen wel al zijn onkosten vergoed krijgt. Vol argwaan kijken sommigen naar het dubbele SP-salaris van Jan en Marie-Anne Marijnissen, en hun verhuizing onlangs naar een grotere woning.

Ondertussen bulkt de SP volgens ex-leden van het geld. De verplichte afdracht van de vergoedingen van raads-, staten- en kamerleden is voor de SP inderdaad zeer lucratief. Met 73 raadsleden in 1993 bracht dit al meer dan 900.000 gulden op.¹⁰⁵ De SP heeft nu drie keer zoveel raadsleden, zes wethouders, vijf Tweede Kamerleden, één senator en tien statenleden. Dit levert de partij ettelijke miljoenen per jaar op.

Van dat geld zag de afdeling Emmen veel te weinig terug, vindt Heininga. 'Het enige wat je krijgt voor de verkiezingscampagne zijn de posters en een verkiezingskrantje. Dat vond ik ook zo vreemd: dan sta je hier op de markt met een kraampje met informatie, maar dat moet je allemaal kópen. Elk ballonnetje, elk buttontje, elk pennetje moet je kopen in Rotterdam. Op een gegeven moment was er behoorlijk veel vraag naar de Tribune, en

¹⁰⁵ Van der Steen, 'De doorbraak van de "gewone mensen"-partij', 179.

bestelde ik 75 oude exemplaren. Daar moest ik dan 75 gulden voor betalen, terwijl die dingen drie maanden oud waren!’¹⁰⁶

Henk de Vries was dit jaar actief in de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen. Samen met anderen heeft hij zes weken lang in een bus de noordelijke provincies doorkruist. ‘We gingen alle markten af, ik geloof dat we 220 plaatsen hebben aangedaan.’ De benzine moest het campagne-team zelf voorschieten. ‘Na een week rijden hadden de meeste mensen nog geen rooie rotcent teruggekregen. Dat waren allemaal mensen met een uitkering.’ Witte: ‘Het enige wat ik wel betaald kreeg was de kilometervergoeding wanneer ik van Amsterdam naar Rotterdam moest. Maar dan hadden ze wel graag dat ik met de auto kwam, want dan konden ze die volladen met rotzooi. Mensen die met de trein kwamen, kregen zoveel mee dat ze niet eens alles konden tillen.’

Folders

Hoe hoog wordt de druk opgevoerd? ‘De druk is erg groot’, zegt Vergers. ‘Wanneer de SP je een keer niet uit komt, wordt je niet meer voor vergaderingen uitgenodigd, dan lig je er gewoon compleet uit. Het enige waar je op beoordeeld wordt, is het aantal folders dat je verspreidt.’ ‘Mensen worden één keer gebruikt en schrikken meteen af’, zegt Henk de Vries. ‘AOW’ers willen niet meer de hele dag met een partij op stap. Maar er wordt steeds weer achter die mensen aangebeld.’ Cees Witte vertelt dat mensen op de gekste tijden gebeld worden. Een verjaardag is volgens hem geen excuus: ‘Wat nou verjaardag? De SP gaat voor.’ Volgens Kortland probeert men alleen binnen de actieve groep een ‘enorme druk’ op te bouwen.

Vooraf de hoeveelheden folders wekken irritatie. ‘Er wordt een pallet voor je deur neergezet en je zorgt maar dat je het verspreidt’, zegt Henk de Vries. In Almelo werd leden niets gevraagd, zegt Kamst, waardoor stapels folders bleven liggen in tuinschuurtjes. De verkiezingscampagne in Emmen viel samen met twee landelijke SP-acties. Een daarvan wist de afdeling nog te behapstukken, de tweede moest worden afgezegd. Heininga: ‘Daar was Rotterdam des duivels over, vooral Peter Verschuren. Er wordt ontzettend veel van je verwacht. Om de haverklap heb je weer zo’n landelijke actie. Ik heb me kapot gelopen. Ik hoef echt niet elke dag een bedankje, maar je hoort gewoon niks. Er wordt gewoon zo’n pallet met folders bij je op de stoep gekwakt. Breng maar rond.’

Kox onderkent dat de druk hoog is. ‘De SP is natuurlijk een partij die zich niet alleen met parlementair werk bezig houdt, maar met name buitenparlementair bezig is, en dat is heel hard werken.’ Het is té hard werken, vinden veel ex-leden. ‘De *diehards* van vroeger, toen je tenminste twintig uur per week in het partijwerk moest stoppen, zijn op hun plaats blijven zitten’, verklaart Kortland de meningsverschillen over de hoeveelheid tijd die hier in gestoken moet worden. Herman Rammers zag dat fanatieke niet zitten: ‘Op een gegeven moment moest ik mensen van 80 jaar gaan bellen of die misschien wat wilden gaan doen. Volslagen belachelijk natuurlijk.’

Henk de Vries vindt dat de SP teveel werk op zich neemt: ‘Alle mensen met sores, met verschrikkelijke schulden, die bedreigd worden met huisuitzettingen komen bij de SP. Daar gaat een heleboel werk in zitten. Op een maandagavond komen er zo dertig mensen.

¹⁰⁶ De verkoopprijs van een Tribune is f 2,50.

Er is zoveel scheefgegroeid in deze maatschappij, daar kan de SP ook niet alleen voor opdraaien.'

De enorme posters waarmee de SP daags na de verkiezingen haar tegenstemmers bedankt, wekken ook wrevel. 'Wanneer je rustig een pilsje wilt gaan pakken om de verkiezingsoverwinning te vieren, moeten er alweer van die rottige plakaten worden geplakt', zegt Lammerts. 'Daar ga je dan weer, midden in de nacht.'

Hoofdstuk 8

Politieke standpunten

In dit hoofdstuk wordt nagegaan hoe de politieke standpunten van de SP zich sinds 1989 hebben ontwikkeld. Vervolgens wordt bekeken of er nog iets resteert van de vroegere sympathie voor China, de Sovjetunie en Oost-Europa.

Op het vierde congres van 1987 besloot de SP dat er een socialistisch handvest moest komen. Verwezenlijking ervan werd op het vijfde congres van 1991, toen het officieel werd vastgesteld, als een reële mogelijkheid gezien: daarom werd het jaartal 2000 er aan toegevoegd. 'Handvest 2000' bevat voorstellen die de SP op de middellange termijn hoopt te realiseren.¹⁰⁷ In de woorden van Kox: 'Wij denken dat wanneer je het Handvest doorvoert, je een redelijk sociale samenleving krijgt.'

Verkiezingen wil de SP heel anders gaan organiseren: wie gekozen wil worden, moet kandidaat gesteld zijn door bijvoorbeeld een wijk of een bedrijf. In hun eigen wijk hebben mensen via gekozen vertegenwoordigers grote invloed op de gang van zaken. Grote bedrijven en instellingen worden eigendom van de gemeenschap, waardoor het openbaar vervoer goedkoop kan zijn en voorzieningen als gezondheidszorg en onderwijs gratis worden. Scholen en universiteiten moeten niet langer los van het werk in de bedrijven staan. Iedereen heeft recht op werk, en wie kan werken, moet ook werken. Het hoogste salaris mag maximaal het drievoudige van het laagste salaris bedragen. De produktie wordt geleid door behoeftevoorziening. De veeteelt en de land- en tuinbouw worden gemeenschapstaken: boeren worden loonarbeiders. Grondspeculatie en het bezit van woningen uit winstoogmerk is verboden. Het actieprogramma 'Voor een schone politiek', waarmee de SP de verkiezingen van 1989 in ging, is trouw aan de idealen van Handvest 2000.¹⁰⁸

'Stem tegen, Stem SP', het verkiezingsprogramma waarmee de SP na vijf mislukte pogingen in de Tweede Kamer terecht kwam, is minder radicaal dan Handvest 2000. Een aantal punten uit het Handvest keert niet terug: het alternatief voor het huidige systeem van verkiezingen, de werkplicht en de collectivisatie van veeteelt en land- en tuinbouw. Ook de verboden op grondspeculatie en het bezit van woningen uit winstoogmerk zijn geschrapt. Ideeën die wel terugkeren zijn een gekozen vertegenwoordiging in de wijk, gratis onderwijs en het principe dat het maximum-inkomen niet meer dan drie maal het minimum-inkomen mag bedragen. Nationalisatie van grote bedrijven wordt niet meer genoemd: de SP vindt nu dat zaken van maatschappelijk belang onder democratische controle horen.

De overige uit 'Handvest 2000' genoemde punten zijn in 'Stem tegen, Stem SP' wat milder op papier gezet. Zo wordt van het openbaar vervoer niet meer gezegd dat het gratis moet, maar wel dat het een basisvoorziening en geen luxe-produkt is, en dat het extra gesubsidieerd moet worden. Ook gezondheidszorg kan niet meer gratis, wel moet

¹⁰⁷ *De Socialistiese Partij: theorie en praktijk* (congres 1991) 9.

¹⁰⁸ *Handvest 2000* (1991) en *Voor een schone politiek. Actieprogramma van de Socialistiese Partij* (Rotterdam 1989).

het voor iedereen in gelijke mate toegankelijk zijn. ‘Recht op werk’ keert terug, maar wordt niet meer gegarandeerd. En ‘productie geleid door behoeftevoorziening’ wordt ‘verstandige planning op hoofdlijnen’.¹⁰⁹

In ‘Tegengas!’, het verkiezingsprogramma van 1998, komt ook de laatste term niet meer voor. Verder is Tegengas! radicaler en idealistischer dan het programma van 1994. Werkplicht en recht op werk worden weer gegarandeerd, het openbaar vervoer moet goedkoop en zo mogelijk zelfs gratis worden, grondspeculatie zal worden tegengegaan, toezicht op woningcorporaties moet worden vergroot en huisjesmelkerij en commerciële pensions zullen sterk aan banden worden gelegd.¹¹⁰

Het lijkt er op dat de SP in 1994, bij haar zesde poging om in de Tweede Kamer te komen, bewust enkele radicale standpunten heeft laten varen. In 1998, toen de peilingen uitwezen dat de SP een blijvertje was, keerden die ideeën terug in het verkiezingsprogramma.

Oost-Europa en de Sovjetunie

In het in 1996 uitgebrachte *Tegenstemmen*, een 221 pagina’s tellende aanklacht tegen het neo-liberalisme, wordt ook een paar keer ingegaan op het vroegere socialisme in Oost-Europa. ‘Als de toekomst toch al vastligt, is er voor het individu geen enkele reden meer om zich in te spannen of zich verantwoordelijk te voelen voor wie of wat dan ook.’ De schrijver doelt op de Oost-Europese aanname dat een gemeenschappelijk bezit van de produktiemiddelen automatisch een centraal geleide economie moest inhouden, en dat elke vorm van privé-eigendom van produktiemiddelen uit den boze was.¹¹¹

Ook in een van de congresstukken uit 1991 geeft de SP zich hier rekenschap van: ‘Met name de onbeweeglijkheid, het onvermogen om zich aan te passen aan de eisen van de tijd, de verstarring binnen partij en staat en het gebrek aan kritiek en discussie hebben duidelijk gemaakt dat het leninisme, in het bijzonder waar het gaat om de inrichting van partij en staat, in de tijd van zijn grondlegger het antwoord was op de problemen van toen, maar later niet meer.’¹¹²

In datzelfde congresstuk is ‘Handvest 2000’ opgenomen. Standpunten die daarin genoemd worden, zoals productie geleid door behoeftevoorziening en collectivisatie van veeteelt en land- en tuinbouw stroken niet echt met wat in *Tegenstemmen* over de Sovjetunie en Oost-Europa staat. Het is ook wel enigszins verwonderlijk dat de SP eind 1991 nog zulke beginselen aannam: op dat moment waren de leiders van de voormalige Sovjetunie al bezig met de overgang naar een markteconomie. Voerman betitelde de maatschappijvisie van de SP in 1994 als marxistisch-leninistisch en vindt dan ook dat een analyse van het Oosteuropese fiasco wel op zijn plaats zou zijn.¹¹³ Kox is het daar niet mee eens: ‘Wij zijn opgericht omdat we buitengewoon ontevreden waren met wat er in Oost-Europa gebeurde. Ons handvest is juist niet gebaseerd op wat er ergens anders was.’ Maar Voerman wijst er op dat de SP wel degelijk sympathie voor de Sovjetunie heeft

¹⁰⁹ *Stem tegen, Stem SP. Verkiezingsprogramma Socialistische Partij* (1994).

¹¹⁰ *Tegengas!*

¹¹¹ J. Marijnissen, *Tegenstemmen. Een rood antwoord op paars* (Amsterdam 1996) 51 en 197.

¹¹² *De Socialistische Partij: theorie en praktijk*, 4.

¹¹³ G. Voerman, ‘PvdA hoeft SP-succes niet gelaten te accepteren’, *Lokaal Bestuur*, jg. 18 (1994) nr. 6, 5 en *Algemeen Nijmeegs studentenblad*, maart 1998.

gekoesterd. Hij refereert naar een Tribune-artikel uit 1987 waarin gerept wordt van 'negatieve kanten', maar waarin ook staat dat het een 'grandioos feit' is 'dat in nota bene het grootste land ter wereld de opmars begon van het socialisme als reëel bestaand ekonomies en maatschappelijk stelsel'.¹¹⁴ Heininga vindt dit typerend voor de SP: 'Er wordt binnen de SP alleen maar gepraat over de dingen waar ze succes mee hebben. Dingen die misgaan, daar hoor je nooit iets over.'

Sporen van het maoïsme

Toen Marijnissen in 1995 werd geïnterviewd door Nieuwe Revu, wist hij niet of je Mao wel een massamoordenaar mocht noemen. Twee jaar later wist hij het wel: 'Mao bleek verantwoordelijk voor een systeem waarin massamoorden plaatsvonden.'¹¹⁵ In datzelfde jaar, 1997, zei Tweede-Kamerlid Remi Poppe over Mao's uitspraak dat 'macht uit de loop van een geweer komt': 'Ja. Als het volk veranderingen wil, is strijd gelegitimeerd. Zie Vietnam.'¹¹⁶ En in 1996 verscheen Mao's oude leus 'durf te stijgen, durf te winnen', in 1980 geschraapt als ondertitel van de Tribune, weer in een van de congresstukken.¹¹⁷ Volgens Herman Rammers loopt Willem Paquay, fractievoorzitter en afdelingsvoorzitter in Amsterdam, nog altijd met Mao's Rode Boekje op zak: 'Zo nu en dan trekt hij dat tevoorschijn en citeert hij eruit. En dat is dan een toonaangevende man in een grote stad.'

Al lang geleden nam de SP afstand van het maoïsme. Toch hebben nog niet alle SP'ers 'de voorzitter' uit hun gedachten geband. Wellicht is dit ook de reden dat de SP het maoïsme nog steeds niet heeft afgezworen. Tiny Kox zegt dat mensen dit maar moeten begrijpen, gezien het tijdsgewricht waarin de bewondering voor China ontstond.¹¹⁸ Hij legt uit waarom de SP in de jaren zeventig met Mao koketteerde: 'Aan het eind van de jaren zestig werden er een heleboel linkse partijen opgericht. In heel de wereld gebeurde dat. Dat was enerzijds een reactie op de enorme gezapigheid in de politiek. En terwijl de welvaart in die periode toenam, nam het welzijn helemaal niet toe. Er waren grote conflicten: Vietnam, zuidelijk Afrika. "Hoe kan dat nou", vroeg je je af: "We zijn allemaal rijk, waarom moeten we dan die mensen in Vietnam dood gaan schieten?" Anderzijds was er grote onvrede over Oost-Europa. De meeste mensen kwamen daar niet, dat gebied zat op slot, maar wat je ervan zag gaf je niet het idee dat alles zo moest worden. Dat sprak de jonge generatie bar weinig aan. We wilden reageren op de politiek, maar het mocht niet zoals in Oost-Europa zijn. Nou, wie waren niet zoals hier en hadden ruzie met Oost-Europa, dat waren de Chinezen. Niemand kende ze, want er kwam nooit iemand. Er werd gezegd dat ze daar bezig waren iedereen te eten te geven, dus dat klonk heel goed, en het was ook nog socialistisch. Dat had eind jaren zestig een magische uitwerking op alles wat radicaal links was. De SP was een van de partijen die door zichzelf een 'isme' toe te voegen duidelijk maakte hartstikke links te zijn. "Wij zijn veel linkser dan de CPN en de PvdA, maar wij zijn helemaal niet zoals in Oost-Europa",

¹¹⁴ G. Voerman, 'Een partij voor "gewone mensen". Bij het parlementaire debuut van de SP', *Politiek & Cultuur*, jg. 54 (1994) nr. 2, 5. Het genoemde Tribune-artikel, over de 70-jarige herdenking van de Russische Oktoberrevolutie, verscheen in de Tribune van 23 oktober 1987.

¹¹⁵ F. van der Linden, "Soms denk ik: nou jé, Jan. Maar hoe?", *Nieuwe Revu*, 22 oktober 1995, 45 en *Nederlands Dagblad*, 25 november 1997.

¹¹⁶ P. Webeling, 'Gespitst op rottigheid', *de Volkskrant*, 22 november 1997.

¹¹⁷ *De eerste weg links. Taken van de SP in de komende tijd* (congres 1996) 10.

¹¹⁸ M. Vlaskamp, 'Gewoon rood tegen paars', *Het Parool*, 24 april 1998.

luidde het. Dan noemde je jezelf maoïstisch. Dat was toen erg populair en het klonk ook verstandig.’

Hoofdstuk 9

Een generatiekloof tussen oude rotten en nieuwlichters

De snelle ledengroei van de SP brengt volgens Gerrit Voerman een risico met zich mee. Hij stelt dat de arbeiders van de SP in toenemende mate gezelschap krijgen van onderwijzers, medici en studenten: nieuwkomers die zich misschien wel eens niet zo gemakkelijk in de strakke partijstructuur zullen schikken.¹¹⁹

Met deze hypothese zijn bijna alle ex-leden het eens. ‘Ze proberen nu al de dienst uit te maken’, zegt Henk de Vries over de nieuwe, hoger opgeleide leden. Volgens De Vries probeert de SP deze mensen ook bewust binnen te halen. ‘De partij begint zich te verwijderen zich van de achterban’, zegt hij. Lammerts, die de laatste vier jaar geen beduidende toename van intellectuelen in de SP heeft kunnen waarnemen, is het wel met De Vries’ laatste opmerking eens, maar ziet een andere oorzaak: ‘De oude werkwijze van de SP, lokaal bezig zijn, brokkelt behoorlijk af omdat de SP de Tweede Kamer nu zo belangrijk vindt. De kleine plaatselijke acties, voor een speeltuin in de wijk bijvoorbeeld, dat wordt allemaal vergeten tegenwoordig, dat zien ze niet meer zitten. Het bestaansrecht van de SP was het feit dat de partij in de wijken actief was, bij de mensen over de vloer kwam. Tegenwoordig isoleert de SP zich steeds meer van die mensen.’

Op de vraag of er in de SP de laatste jaren een generatiekloof tussen oude en nieuwe, meer kritische leden ontstaat zeggen zowel Kortland als Rammers daar een exponent van te zijn. Gebleken is dat er grote meningsverschillen zijn: de ex-leden wilden een democratisering van de partij, een snellere doorstroom in het partijbestuur, minder acties en folders en een serieuzere aanpak van het raadswerk.

Zijn het vooral nieuwe of oude leden die door de meningsverschillen de partij verlaten? ‘Mensen die met mij opstapten waren oude leden die zich ook verzetten tegen de druk van bovenaf’, zegt Kamst. Volgens de meeste ex-leden zijn het vooral nieuwe leden die de partij na een kort lidmaatschap de rug toe keren. Toch is gebleken dat ook oude leden na een conflict de partij verlaten. Zo mag bijvoorbeeld Sjon Lammerts een ‘oud’ (ex-)lid genoemd worden. Na een jarenlang lidmaatschap van de CPN werd hij in 1990 lid van de SP, omdat de partij nog marxistisch-leninistisch was. Maar bij hem heeft, zoals hij het zelf zegt, ‘voortschrijdend inzicht’ plaatsgevonden.

¹¹⁹ G. Voerman, ‘Snelle groei SP heeft risico’s’, *de Volkskrant*, 16 februari 1998.

Conclusie

In 1989 viel de Berlijnse muur en behaalde de Socialistische Partij voor de vijfde achtereenvolgende keer niet genoeg stemmen voor een zetel in de Tweede Kamer. Het roer moest om, besloot de partijtop dat jaar. Op het vijfde partijcongres, gehouden in 1991, zou de SP afstand nemen van het marxisme-leninisme en het democratisch centralisme.

Het beginselprogramma van 1987, waarin de partij nog repte van ‘wetenschappelijk socialisme’, werd terzijde geschoven en vervangen door Handvest 2000, een geschrift waarin de SP concrete eisen voor een Nederlandse socialistische samenleving formuleert. Dit program vormt beslist geen ondubbelzinnig afscheid van het marxisme-leninisme: als het aan de SP ligt wordt de produktie geleid door behoeftevoorziening, krijgen we staatsboerderijen en worden ook andere takken van de economie onder de vleugels van de overheid gebracht.

In 1994 vertoonde de SP de boerenslimheid om deze verlangens niet of in bedekte termen in haar verkiezingsprogramma te zetten. De SP presenteerde zich als een gewone linkse partij en wist, geholpen door de crisis waarin de PvdA verkeerde, met een doeltreffende campagne twee zetels in de Tweede Kamer te bemachtigen. In 1998 kwam de SP met een wat radicaler en idealistischer program, en behaalde de partij vijf zetels.

In het in 1996 uitgebrachte *Tegenstemmen* wordt behalve het neo-liberalisme ook enkele malen het vroegere socialisme in Oost-Europa aangevallen. De schrijver neemt enige afstand van het handvest van de SP door te zeggen dat wanneer de toekomst al vastligt, het individu zich nergens meer toe geroepen acht of verantwoordelijk voor voelt: ‘produktie geleid door behoeftevoorziening’ valt namelijk niet met deze opvatting te verenigen. In 1996 hield de SP haar zesde congres, maar Handvest 2000 kwam hier niet ter sprake. Daarom moet worden aangenomen dat de SP nog steeds achter deze standpunten staat.

Wat gebeurde er met het organisatiemodel van de SP, het democratisch centralisme? De belangrijkste wijzigingen van het congres van 1991 waren de afschaffing van het kandidaat-lidmaatschap en het verwijderen uit de statuten van de eisen die aan leden werden gesteld. Deze veranderingen worden echter niet genoemd in een van de congresstukken, en ook geeft de SP nergens expliciet aan het democratisch centralisme vaarwel te zeggen. Dat het congresstuk waarin de (overige) veranderingen in de organisatie van de partij beschreven staan dezelfde titel draagt als het boek waarin Lenin beschreef hoe de communistische partij eruit moest gaan zien, is nogal tweeslachtig. Gebleken is dat, zoals Lenin het ook wilde, van kaderleden na het congres van 1991 nog wel verwacht werd dat zij het belang van de partij voorop wilden stellen. De SP is hier wel milder in geworden, maar de druk op kaderleden om zich actief in te zetten is nog erg hoog, vinden ex-leden. Dat dit komt doordat de oude garde na het congres van 1991 op z'n plaats bleef zitten, is een plausibele verklaring. De SP'ers van het eerste uur zijn hun macht wel gaan delen met jongere leden, maar hebben hun eigen plaats niet afgestaan.

Door het verdwijnen van de lidmaatschapsvoorwaarden konden alle 15.000 steunleden lid worden, en kregen zij in principe dezelfde rechten als de ongeveer 600 kaderleden die de SP toen had. Dit is onmiskenbaar een positieve verandering geweest. De SP zal hier ongetwijfeld profijt van hebben gehad, maar ondervindt nu ook de nadelen: het bestuur

heeft niet langer heel de partij in haar hand en moet soms toezien hoe kritische SP'ers aan de haal gaan met raads- of statenzetels.

Wie wil meepraten in de SP, moet daar hard voor werken. Voor leden die niet of weinig actief zijn is er slechts de afdelingsvergadering, die in de nader bekeken afdelingen niet of slechts sporadisch georganiseerd werden. Volgens ex-leden wordt er dan niet over politiek, maar over acties gepraat. Behalve de discussiepagina's op de website van de partij is er geen podium voor het uitwisselen van meningen. Ex-kaderleden uit Arnhem vroegen al voor het congres van 1991 om meer ruimte voor afwijkende meningen in de partij. Die wens leeft nog steeds in de SP, maar volgens de Zoetermeerse Raad van Elf was in deze grote afdeling fractievorming verboden, evenals het versturen, buiten het afdelingssecretariaat om, van brieven. De SP heeft interne consensus zeer hoog in het vaandel staan, en dit is ook de reden waarom een kritische jongerenorganisatie bij de SP niet zou kunnen gedijen.

De frequentie van de congressen is erg laag: eens in de vijf jaar sinds 1991 en in 1996 werd deze termijn weinig substantieel gewijzigd in eens per drie jaar, met de mogelijkheid voor de partijraad om het congres met een jaar uit te stellen. Als democratisch orgaan lijkt het congres niet veel voor te stellen: met haar dertien wijzigingsvoorstellen plaatste de recalcitrante afdeling Amsterdam-Noord zich in een uitzonderingspositie. Veel spreektijd was er niet, en toch was er ruimte voor een optreden van een cabaretier. Het SP-congres lijkt meer op een feest waar iedereen elkaar weer eens ziet, dan op een vergadering. Een exclusief feest is het wel: door 30 leden één afgevaardigde voor het congres te laten kiezen, waren er in 1996 ongeveer evenveel congresgangers als in 1991.

De partijraad geeft eigenlijk hetzelfde beeld. Jan Marijnissen zei het zelf al: de SP heeft veel mensen met weinig ervaring, 'die misschien bang zijn hun mond open te doen'. Ex-leden beamen dit, en zeggen dat de partijraad wordt beheerst door het partijbestuur. Dat het systeem van gewogen stemmen 'indien nodig' uit de kast wordt gehaald, wijst hier ook op.

De uitbreiding van het partijbestuur was niet een maatregel die er toe diende om meer mensen zeggenschap te geven, maar om meer werk aan te kunnen pakken. De SP wilde een landelijke partij worden, en de districtsvoorzitters lijken aan het partijbestuur te zijn toegevoegd om niet de greep op de afdelingen te verliezen. Het argument dat de districtsvoorzitters er voor moesten waken dat de landelijk gekozenen niet het contact met de realiteit zouden verliezen, is niet erg overtuigend. De landelijk gekozenen zijn minstens zo uitgebreid in afdelingsbesturen en gemeenteraden vertegenwoordigd als de districtsvoorzitters. In 1991 werd de macht in het bestuur niet verlegd van zeven naar 23 leden, maar ging die voor een belangrijk deel naar het dagelijks bestuur, waarin overigens wel vernieuwing heeft plaatsgevonden. Drie jaar eerder had de SP in de persoon van Jan Marijnissen een charismatische en eloquente partijleider gekregen. Dat Jan de Wit, die hem al zo'n 25 jaar moet kennen, het nog nooit met hem oneens is geweest, is veelzeggend te noemen.

De term 'beroepsrevolutionairen' slaat op de SP'ers van het eerste uur, die al sinds het begin van de jaren zeventig strijden voor een radicaal andere samenleving. Het is hen in 1991, na een trouw dienstverband van zo'n twintig jaar, niet gelukt hun denkbeelden over het functioneren van de partijorganisatie overboord te zetten. Doordat zij nog steeds de partij beheersen, doen sommige politieke standpunten van de SP wel erg aan de

voormalige Sovjetunie denken en is de organisatie van de partij nog altijd democratisch-centralistisch te noemen.

Gebruikte literatuur en bronnen

Literatuur

Bezemer, J.W., *Een geschiedenis van Rusland. Van Rurik tot Brezjnev* (3e druk; Amsterdam 1988).

Kolakowski, L., *Geschiedenis van het marxisme* deel 2 (Utrecht 1980).

Koole, R., *Politieke partijen in Nederland. Ontstaan en ontwikkeling van partijen en partijstelsel* (Utrecht 1995).

Van der Steen, P., 'De doorbraak van de gewone mensen"-partij. De SP en de Tweede-Kamerverkiezingen van 1994', *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1995) 172-189.

Voerman, G., 'De "Rode Jehova's". Een geschiedenis van de Socialistische Partij', *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1987) 124-150.

Voerman, G., Een partij voor "gewone mensen." Bij het parlementaire debuut van de SP', *Politiek & Cultuur*, jg. 54 (1994) nr. 2, 3-9.

Voerman, G. en W. van Schuur, 'David en Goliath? Over de SP en de PvdA', *Socialisme & Democratie* jg. 52 (1995) nr. 2, 86-92.

Bronnen

- interviews met leden en ex-leden van de SP (zie bijlage 1).
- brieven (zie bijlage 2 t/m 9).
- stemformulier, gebruikt in de SP-afdeling Zoetermeer (zie bijlage 10).
- website van de SP (www.SP.nl).
- statuten van de SP (versies 1989 en 1994).
- *SP Nieuwsbrief*, nr. 27, 21 mei 1996.
- J. Marijnissen, *Tegenstemmen. Een rood antwoord op paars* (Amsterdam 1996).

Congresstukken van de SP

- *Wat te doen?* (congres 1991).
- *De Socialistische Partij: theorie en praktijk* (congres 1991).
- *Verslag van het bestuur van de Socialistische Partij over de periode tussen het vijfde congres (1991) en het zesde congres (1996)* (Rotterdam 1995).
- *De eerste weg links. Taken van de SP in de komende tijd* (congres 1996).
- 'Voorstel huidige partijbestuur inzake kandidaten nieuwe partijbestuur' (congres 1996).

- 'Voorstellen van anderen inzake kandidaten nieuwe partijbestuur' (congres 1996).
- 'Wijzigingen van de statuten' (congres 1996).
- 'Wijzigingsvoorstellen vanuit de afdelingen' (congres 1996).

Beginsel- en verkiezingsprogramma's van de SP

- *Beginselen van de Socialistiese Partij* (1987).
- *Handvest 2000* (1991).
- *Voor een schone politiek. Actieprogramma van de Socialistiese Partij* (Rotterdam 1989).
- *Stem tegen, Stem SP. Verkiezingsprogramma Socialistische Partij* (1994).
- *Tegengas! Verkiezingsprogramma van de Socialistische Partij 1998-2002* (1998).

Kranten en tijdschriften

1989-1998

- De Tribune
- De Volkskrant
- Nieuwsblad van het Noorden
- NRC Handelsblad
- Trouw

Incidenteel gebruikt

- Socialisme & Democratie
- Lokaal Bestuur
- Politiek & Cultuur
- Nieuwe Revu
- HP/De Tijd
- Het Parool
- Reformatorisch Dagblad
- Nederlands Dagblad
- Groninger Dagblad
- VPRO Gids
- Algemeen Nijmeegs studentenblad

Bijlagen

1. Overzicht van de geïnterviewde personen
2. Brief van het partijbestuur aan de afdelingsvoorzitters, november 1991
3. Brief van de secretaris aan de afdelingsvoorzitters, 29 mei 1996
4. Brief van de afdelingsvoorzitter in Zoetermeer 'aan de leden en bestuursleden die een vertrouwelijke brief gestuurd hebben', 9 december 1997
5. Brief van het Zoetermeerse SP-raadslid Ineke Visser aan het afdelingsbestuur, 9 december 1997
6. Brief van de afdelingsvoorzitter aan Ineke Visser, 12 december 1997
7. Brief van de afdelingsvoorzitter aan de leden in Zoetermeer, 21 december 1997
8. Uitnodiging voor een ledenvergadering in Zoetermeer, 6 januari 1998
9. Brief van de Zoetermeerse 'Raad van Elf', ongedateerd (het eerste blad ontbreekt)
10. Stemformulier dat op een ledenvergadering in Zoetermeer is gebruikt

Overzicht van de geïnterviewde personen. Tussen haakjes staat hun leeftijd en woonplaats. Tiny Kox en Edwin Klomp zijn lid van de SP, de andere mensen zijn ex-leden. Met Klomp heb ik slechts een kort telefonisch vraaggesprek gevoerd.

- **Tineke de Haan** (56, Leeuwarden) was van 1996 tot 1998 lid van de SP. Ze heeft in het Leeuwarder afdelingsbestuur gezeten, en kwam met de verkiezingen van 1998 voor de SP in de gemeenteraad. Een paar maanden later stapte ze met behoud van haar raadszetel uit de SP-fractie.
- **Otto Heininga** (42, Emmen) was van 1994 tot 1997 lid van de SP. Bij vervroegde verkiezingen in 1997 werd hij in de gemeenteraad van Emmen gekozen. Samen met de fractievoorzitter stapte hij op, met behoud van de zetels.
- **Herman Kamst** (32, Almelo) is in 1994 een paar maanden lid van de SP geweest. Hij was lijsttrekker bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 en kwam in de Almelse raad terecht. Na de verkiezingen kwam hij in conflict met de afdeling, waardoor Kamst niet voor de SP, maar voor een lokale partij zitting nam in de raad.
- **Edwin Klomp** (42, Lelystad) was een van de eerste drie raadsleden in Lelystad. Uit onvrede met de afdeling heeft hij zijn raadsperiode niet vol gemaakt.
- **Andre Kortland** (47, Zoetermeer) was van 1993 tot 1998 lid van de SP. Hij maakte deel uit van het afdelingsbestuur, was actief in de Hulp- en Informatiedienst en heeft meegewerkt aan verschillende SP-rapporten, waaronder het rapport over de Hoge Snelheidslijn.
- **Tiny Kox** (45, Tilburg) is sinds 1975 lid van de SP. Hij is secretaris van het partijbestuur.
- **Sjon Lammerts** (44, Groningen) was van 1990 tot 1998 lid van de SP. Hij is afdelingsvoorzitter in Groningen geweest, en zat voor de SP in de Provinciale Staten van Groningen. Verder was hij wijkverantwoordelijke voor de Oosterparkwijk.
- **Herman Rammers** (41, Amsterdam) was van 1988 tot 1997 lid van de SP. Hij werd in 1992 lid van de deelraad Amsterdam-Noord, omdat er iemand was opgestapt. Met de verkiezingen van 1994 werd hij fractievoorzitter. In 1997 stapte de volledige fractie van drie raadsleden uit de SP.
- **Edwin Vergers** (37, Haarlem) was van 1992 tot 1997 lid van de SP. Hij was afdelingsvoorzitter in Haarlem, en heeft meegewerkt aan verschillende projecten, waaronder het opzetten van de website van de SP.
- **Henk de Vries** (55, Groningen) was van 1993 tot 1998 lid van de SP. Hij was lid van het dagelijks bestuur in Groningen en bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1998 was hij chef van de verkiezingscampagne in Groningen, Friesland en Drente.
- **Toon de Vries** (42, Groningen) was van 1982 tot 1998 lid van de SP. Hij zat van 1990 tot 1994 voor de SP in de gemeenteraad van Groningen.
- **Cees Witte** (62, Amsterdam) was van 1990 tot 1996 lid van de SP. Hij is afdelingsvoorzitter en districtsvoorzitter geweest. Uit hoofde van die laatste functie was hij lid van het partijbestuur.

Sjon Lammerts, Edwin Vergers en Cees Witte zijn lid van de partijraad geweest.